

DEN DANSKE KIRKEORDINANTS AF 1539.
Vedtaget paa Herredagen i Odense 14. Juni 1539.

Kongens Kundgørelse.

Vi, CHRISTIAN, med Guds Naade *Danmarks*, Norges, Slavers og Gothers Konge, Hertug i Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve i Oldenborg og Delmenhorst, hilser vore Riger og Hertugdømmer med Naade, Fred og Lykke fra Gud.

Efter at Gud, vor Herre, vel har stillet denne Orlog og Bulder, som nu har varet i nogen Tid, og givet os vor Herre Farfaders og Hr. Faders Rige at styre og regere, da er det vor allerypperste og største Vilje og Begæring, at vi maatte ophjælpe den forfaldne Jesu Christi og vor Herres Lære og ret sand Kristendyrkelse, hvilket vi længe tilforn har ønsket vore Lande, indtil vi nu kan fuldkomme det, for hvilket vor Herre Jesus Christus have Lov og Tak. Før denne Sags Skyld lod vi forsamle højlærde Mænd og Prædikanter fra Menighederne i Danmarks Rige og vore Hertugdømmer og befalede dem, at de skulde skrive os en kristelig Ordinants, om hvilken vi kunde raadspørge os. Og da samme Ordinants blev os overgivet, sendte vi den til den ærværdige Fader, Dr. *Martin Luther*, ved hvem Gud af sin Mildhed og Barmhjertighed i disse sidste Tider igen har sendt Christi hellige og rene Evangelium. Saa gennemsaa han tillige med flere andre højlærde Mænd i den hellige Skrift samme Ordinants og *dømte den god og ret at være.*

Men for at saadan en gudelig Handel maatte gaa des rettere til, da har vi begæret af højbaarne Fyrste *Johann Frederik*, Hertug af Sachsen og Churfyrste, vor særdeles gode Ven, at han sendte hid os elskelige *Hans Bugenhagen* af Pom-

mern, en Doktor i den hellige Skrift, hvilken samme højlærde Mands Raad og Hjælp vi med vort Riges Raad har brugt til at fuldbyrde denne hellige Ordinants. Dette, for at man skal vide, at vi ikke i denne Sag har været selvraadige eller fremfusende, men har brugt saa mange og ansete Hjælpere.

Da nu samme Ordinants var blevet fuldendt, forelagde vi den ved vor Kansler for vort menige Rigens Raad, som vedtog samme Ordinants og gav sit Samtykke i alle Maader.

Kun begærede de, at Prædikanterne maatte paamindes om, at de i Begyndelsen vilde fare lempeligt i den kristne Menighed med de Syndere, som med Tiden kan formenes det hellige Sacramente. Og hvem vil ikke lade sig dette vel behage, om han ellers er en Kristen? Thi her omhandles jo intet andet end det rene og klare Evangelium, ligesaa Sacramenterne efter Christi egen Indstiftelse, Sang og hellige Lektier, om en ærlig Sammenkomst til Prædiken og det hellige Sacramentes Uddelelse; hvorledes Ungdommen maa optugtes i Bogen og gode Kunster, til Guds hellige Ord og den hellige Skrift, hvorledes Tjenerne i den hellige Kirke maa blive vel forsørgede og Skolerne holdes ved Magt, de fattige have deres Pleje, at Børnelærdommen maa være i alle Huse, at ogsaa Bønderbørn maa nu herefter vide det, som før ikke blot Bønder, men Adelen med, ja selv Konger og Fyrster ikke vidste noget om. (Hvorfor ogsaa de skal staa Christus til Regnskab, der har berømmet sig selv som den hellige Kirkes Hoveder og alligevel har taget vare paa sig selv og deres egen Fordel.) Hvad mishageligt kan der være deri? Nævn en eneste Ting af disse, som ikke enhver Kristen af Hjertet maatte ønske gaa for sig! —

Men for at man ikke skal mene, at vi heri ene og alene har brugt andre Mænds Tykke, da bekender vi med stor Taknemmelighed, at Gud af sin Godhed har givet ogsaa os nogen Forstand paa det hellige Evangelium. Saa vil vi nu sige denne vor Mening om denne Ordinants.

To Slags Stykker behandles her i denne Ordinants. Den ene hører alene Gud til, som er det, at vi vil have Guds Ord, som er Loven og Evangeliet, retsindigt prædiket, Sacramen-

terne ret uddelte, Børnene vel oplærte, at *de* maa blive i Christus, som er døbt i Christus. At Kirkens Tjenere, Skolerne og fattige Folk maa forsørges og faa deres Føde.

Saadant er ikke *vor Ordinants*, men dermed vil vi tjene *vor Herres Jesu Christi Ordinants*, han som er *vor eneste Lærer* og *Mester* saa vel som *vor eneste Frelser* og visse Salighed, om hvem Faderen raabte og sagde: »*Hør denne!*«⁶²⁾ Som han ogsaa selv siger: »*Mine Faar hører min Røst.*«⁶³⁾ Han har selv aabenbaret og givet os Evangeliet ind i Verden, hvilket tilforn har været fra Evighed skjult i Gud.⁶⁴⁾ Og dette befalede han at prædike for al Skabningen.⁶⁵⁾ Saa indstiftede han ogsaa Daaben og det hellige Alterens Sacramente, hvilket han befalede at uddele og modtage lige efter den samme hans egen Indstiftelse og ikke anderledes. Imod det Evangelium og disse Christi Indstiftelser skal man ingen høre eller agte, om det end var en Engel fra Himlen, som Paulus tør sige.⁶⁶⁾ Ja, som Christus selv siger: »*Mine Faar kender ingen fremmed Mands Røst, men flygter derfor.*«⁶⁷⁾ Hvorledes vilde vi nu være saa daarlige, at vi heri vilde oppebie noget Concilium og, maaske, døde forinden i *vor Vantro* og Ugudelighed. Concilier eller en *menneskelig Ordinants* kan ikke gøre noget imod *Guds Ordinants*. Dersom Concilierne vil fordømme Djævelens Lære og antikristelig Skik, af hvilket vi hidindtil er blevet bedragne, og vilde befale at prædike Evangeliet rent og ret og lade Sacramenterne uddele efter Christi egen Indstiftelse og den apostoliske Lære, saadan som vi nu gør det med dette vort Concilium og *Ordinants*, da maatte *de* jo være ugudelige og ikke Kristne, som ikke tog imod dem. Men saadant har vi alt længe forgæves biet efter.

Nu vil *de* sige: »*Vi lægger ikke Evangeliet Hindring i Vejen, men I skal dog oppebie vor Dom og Udtalelse om eders Lære.*«

Dertil svarer saa vi, at vi ikke agter paa saadan skuffende og daarlig Snak. *Vi har det rette og sande Evangelium, som for de betyngede Samvittigheder prædiker Syndernes Forladelse uforskyldt alene for Jesu Christi, Guds Søns, Skyld,* som er hengivet for os. Og naar vi saaledes er skilte fra Syn-

den, regnes vi retfærdige for Gud og er Guds Børn og Arvinger til det evige Liv og alt det gode, Gud har, hvilke Gud Fader evindeligt vil elske i sin elskelige Søn, som vi ved Troen har modtaget, og som er givet os af den samme Fader. Hvorledes skulde han ikke ogsaa give os alt andet godt med ham?⁶⁸⁾ *Andet Evangelium har vi ikke.* Men for dette Evangelium, som Gud prises og æres for, har det antikristelige Parti givet os Djævelens Lære, som lærer at prædike Løgn og Skrømteri, saa den drabelig synes at være en sand Gudstjeneste. Der har de paalagt os Pligt og Bod for Synden, Statuter, Klosterregler, Observanser, Aflad, Pilegrimsgang, Broderskaber, deres opdigtede Offer, deres vederstyggelige Messer, Skærsild, Vievand, beskikkede Fastedage, unyttige Præstetider, Vigilier for de døde, hellige Steder, Klokkedaab, Salving, Afragelse af Haaret, indviede Klæder, deres urene Renlivethed, deres forsvorne Ægteskab, som Gud dog har bestemt og indstiftet, forbuden Mad, Christi Blods Kalk, som de har forbudt, Hengenpaakaldelse; den Misbrug de har indført i alle Gerninger og Ceremonier, ved hvilke de har lært os, at vi skulde forlige os med Gud og gøre Pligt og Bod for Synden og saaledes *erhverve* Syndernes Forladelse.

De sagde vel, at de kendte Gud, som Paulus siger,⁶⁹⁾ men med saadan Lære og Handel fornægter de det sande og hellige Evangelium, Jesu Christi Blod og Gud Faders Barmhjerlighed, idet de ikke lod Syndernes Forladelse være uforskyldt alene for Jesu Christi Skyld.

Disse antikristelige Lærdomme, Løgn og Bedrageri sender vi nu Djævelen hjem igen, hvorfra de er kommet, og giver Gud Ære, idet vi tager ved Christi sande Evangelium. Saa lader vi ogsaa Sacramenterne gives og modtager dem retteligt efter Christi egen Indstiftelse, ja, vi modtager dem af *vor Herre Jesus Christus* selv, omend ved hans Tjeners Haand, ligesom vi ogsaa modtager Evangeliet af ham selv, skønt ved hans Tjeners Mund, som forkynder det.

Hvad fattes os nu? Har vi ikke det sande Evangelium, efterdi vi nu er ved Troen paa Christus forligte med Gud og gjort til Guds Børn?

Saa bekender vi nu det samme, som vi tror; vi lærer vore Børn ligesaa; vi paakalder, vi beder, vi takker Gud og hører Guds Ord, og det bliver vi ved med; det er ogsaa den sande Gudsdyrkelse efter de 3 første Bud.

Desuden lader vi os belære om gode Gerninger og et kristeligt Levned, om Taalmodighed under det hellige Kors, om Lydighed, om at kristne Mennesker kun har én Lov som er Kærlighed, i hvilken enhver efter sit Kald tjener sin Næste og er der vis paa, at han gør det som en Tjeneste mod Kristus selv.⁷⁰⁾ Gud give os Naade til at gøre saadanne gode Troens Frugter i god og bekvemmelig Tid.

Dette har vi hidtil sagt om *de Stykker, som hører til Guds Ordinants* og Skik, hvilken ikke skal kaldes vor, og ikke heller skal krænkes og overtrædes af noget Menneske. Og vi byder, at den skal holdes, for at vi dermed maa blive vor Herre Jesus Christus lydig, som har beskikket og befalet samme Ordinants, sig til Ære og os til Salighed.

Men *det andet Stykke i denne Ordinants maa siges at være vort*, fordi deri kan vel et og andet ændres (foruden Guds Fortørnelse), skønt ogsaa det angaar Gud, nemlig hvad vi har beskikket om Personer, Tid, Sted, Tale, Maade, Præstetider, Sang og Ceremonier, om Visitats, om en ærlig Sammenkomst til Gudstjeneste, ikke uden skellig Grund og ej med nogen særlig Helligheds Mening, men den maa desbedre og med bekvem Hæderlighed holdes, thi alt saadant skal tjene Guds Ord. Og hvem vil nu herefter i dette evangeliske Lys begære hine unyttige og forfængelige Ceremonier, som ogsaa har vrang Meninger paa sig om Gudsdyrkelse og Retfærdighed, hvilke man anser for Gudstjeneste, og saadanne gode Gerninger, som den Fortjeneste har med sig imod Troen paa Kristus og Guds Riges Evangelium. Vi har herefter nok at gøre med de rette nødtørftige gode Gerninger, at vi ikke tør give os af med saadant Klammer og unyttige Ting.

Thi bede vi alle vore Undersaatter, hvad Stand de end er i, at de bevarer denne Guds og vor Ordinants, som vi her nu har ladet udgaa; ligesaa vore Lensmænd og Superinten-

denter, at de, med det første de kan, lader gaa for sig baade i Købstæder og i Landsbyer, det som her er anordnet. Og tænk det ved eder selv, at eftersom de skaffer sig selv en Dom og en Fordømmelse, (som Paulus siger), der modstaar denne Guds Ordinants, som er verdslig Magt og Øvrighed⁷¹⁾, hvor meget maa da de fordømme sig selv, som foragter og modstaar vor Herres Jesu Christi hellige Evangelium, hvilket jo Moses ogsaa tilforn har kundgjort: »Den, som ikke hører denne Profet Kristus, ham vil jeg straffe,« siger Herren.

Ikke heller skal vi lade det forblive ustraffet, dersom nogen fordrister sig til af Egensindighed at modstaa noget i denne Ordinants. Thi vi har ikke den Magt, Gud har givet os, forgæves. Vor Herre Jesus Kristus bevare eder evindeligt. Amen.

Fortalen.

Efterdi her nu desværre har været stor Tvedragt og Uenighed i Riget, idet der har været et stort Misbrug, og der ikke har været holdt i den ene Kirke som i den anden en almindelig Brug baade med Messer, Prædiken, Daab, Sacramentet og anden Gudstjeneste, da har vi med vort elskelige menige Danmarks Riges Raads Samtykke overvejet Rigets og dets Indbyggerses Gavn og Bedste, paa det Riget skulde være i Rolighed baade om Religionen og om andet, og samtykket og udarbejdet en kristelig Ordinants om Religionen, som følger her efter. Hvilken Ordinants vi vil skal holdes i alle Stifter og Kirker overalt i Riget, uden saa er, at der paa et almindeligt, frit og kristeligt General-Concilium besluttet anderledes. Da vil vi altid rette os derefter, som fromme Kristne bør gøre.

Til ydermere Sandheds Bekendelse har vi, CHRISTIAN, Konge, ladet herunder hænge vort Majestætssegl, ligeledes har ogsaa vi⁷²⁾, Riges Raad, *Mogens Gjæ* til Krenkerup, Danmarks Riges Hofmester; *Johan Friis* til Hesselager, Kansler; *Tyge Krabbe* til Vegholm, Danmarks Riges Marsk; *Predbjørn Podebusk* til Vosborg, Ridder; *Ove Lunge* til Tirsbæk, Rid-

der; *Axel Brahe* til Krogholm, Ridder; *Mogens Munk* til Palsgaard; *Erik Bønner* til Asdal; *Oluf Rosenkrantz* til Vallø, Ridder; *Holger Ulfstand* til Hekeberg, Ridder; *Knud Bille* til Svanholm, Ridder; *Trud Ulfstand* til Torup, Ridder; *Eske Bille* til Vandaas, Ridder; *Claus Podebusk*, Ridder; *Axel Ugerup* til Ugerup, Ridder; *Knud Gyldenstjerne* til Ivernæs, Ridder; *Peder Ebbesen* til Turestrup og *Jørgen Quitzow* til Sandager, Danmarks Riges Kansler, med vor Vidskab og gode Vilje hængt vore Segl paa denne Kirkeordning for os og vore Arvinger, i vor Herres Jesu Christi Navn.

Givet i Odense paa den almindelige Rigens Herredag, Aar efter Guds Byrd 1530, den 14. Dag i Juni Maaned.

Kirkeordinantsens Indhold.

En god Ordinants og Kirkeskik omfatter især disse 6 Hoved-Stykker.

I. Det første er Læren.

Man skal udvælge gode, skikkede Prædikanter, som kan og vil retsindigt prædike og tilbørligt uddele Sacramenterne og rettelig forklare Katekismen, det er Børnelærdommen, om de 10 Guds Bud, Troens Artikler, Fadervor og Sacramenternes Brug for de unge, uerfarne og ulærde Kristne.

II. Det andet er Ceremonierne og udvortes Kirketjeneste.

Der forordnes og beskikkes nyttige og ensartede Ceremonier, det er udvortes Skikke for alle Sognekirker, paa det simple og enfoldige Folk ikke skal forarges af nogen Uensartethed i den Slags Ting.

III. Det tredje er Skolerne.

Der beskikkes gode, egnede Skolemestre i Købstæderne og de smaa Byer, som med stor Dygtighed kan oplære Ungdommen i alle Maader.

IV. Det fjerde er om en almindelig Almissekiste.

Den er for Kirkens Tjenere og de fattige, at der maa være noget at give Kirkens Tjenere deres Næring af, samt for at ogsaa de fattige maa blive hjulpne.

V. Det femte er om Superintendenten og deres Provster.

Der maa være saadanne, som kan holde Kirkens Tjenere ved deres Embede og se til, at alle Ting alle Vegne gaar ordentligt og ret til.

VI. Det sjette er om Bøger,

som gode Sognepræster maa have til at drage nogen sand Guds frygt af, og ikke uforvarende blive forgivne af nogle onde Bøger, hvoraf der allerede er udgaaet mange, og daglig udgaar flere.

I. STYKKE.

OM DEN LÆRE, DER TJENER OS TIL SALIGHED,

hvorved Guds Velgerninger, som Christus har erhvervet os, forkyndes og uddeles blandt alle dem som tror.

Samme Lære indeholder især tre Punkter.

Først det hellige Evangeliums Prædiken, hvilket derhos ogsaa haardt kræver sand Pønitentse og Bedring, Troen og dens Frugter, som er gode Gerninger.

Det andet Punkt er Sacramenternes rette og lovlige Indstiftelse og Brug, hvilke ogsaa kræver en sand Pønitentse, styrker Troen og paaminder os om Troens Frugter.

Det tredje en enfoldig Forklaring af Børnelærdommen, i hvilken der klarlig vises, paa hvad Maade man skal rette og bedre sig, gives Kundskab om Synder og gode Gerninger og vises, baade hvordan den rette Tro er, og hvordan vi kommer til den.

Fremdeles skal nu den hele evangeliske Lære alle Vegne være ren og endrægtig hos alle, og for alle Ting skal her med Flid og Retskaffenhed trænges haardt ind paa denne

Artikel om Menneskets Retfærdighed, at enhver maa forstaa, hvad Troen er og hvad den udretter; hvorledes vi kommer til den, og paa hvad Maade et Menneske bliver retfærdigt; ja, ogsaa hvad menige Prædikere selv skal have deraf, og hvorledes de skal prædike.

Her vil vi nu meddele nogle Artikler, til hvilke man (som til oprindelige Kilder) især i sin Prædiken maa have Tilflugt, at Talen ej skal bevæge sig hid og did og hverken have Hoved eller Hale.

- Om Guds Lov og Gudfrygtighed.
- Om Evangeliet og Troen paa Gud.
- Om Pønitentse, hvorledes man skal sig rette og bedre.
- Om Korset.
- Om Bønnen.
- Om gode Gerninger.
- Om den frie Vilje.
- Om den kristelige Frihed.
- Om Guds evige Forsyn.
- Om menneskelige Paafund.
- Om Øvrighed og Herskab.
- Om Ægteskab.
- Om Helgener.
- Om Faste.
- Om Billeder,

og flere saadanne Stykker, at Prædikanterne ikke skal forstyrre enfoldige Folks Sind med nogen ufornuftig Prædiken og saaledes kyse dem fra Evangeliet. Vi vil ogsaa her have dem paamindede om, at de skal være varsomme og frem for alt se sig vel for, naar de taler om Guds evige Forsyn, om den kristelige Frihed eller om andre saadanne Troens Artikler, som langt og vidt overgaar menneskelig Forstand, i hvilke Artikler menneskeligt Skøn ogsaa let lader sig forarge. Ogsaa skal de vare sig, at de ej forklarer og behandler noget, som er mørkt og uforstaaeligt, uden de er absolut nødt dertil. Hvilket de alt sammen af Guds Naade vel maa faa Kundskab om, hvis de ellers idelig er i gudelige Bønner og

med Flid beder til Gud og er ivrige til at læse gode Bøger og især for alle andre Artikler lærer med Flid den om Synd og Syndens Forladelse.

Nu afhænger Sacramenternes retskafne Uddeling og Børnelærdommens enfoldige Udlægning deraf, at Sacramenterne uddeles nøjagtigt efter Guds Ord, og Børnelærdommen lige-saa med Beskedenhed forklares. Saa vil vi da ogsaa byde, at saadant skal ske lige ens hos alle.

Nu er der af Jesus Christus, vor Herre, indstiftet 2 Sacramenter, Daaben og Herrens Nadvere, om hvilke begge der læres i Børnelærdommen. Til disse føjes det tredie, som kaldes Pønitentse, det er Bod og Bedring, som sker, naar en Synder bekender og fortryder sin Vildfarelse og Synd, og saa modtager Afløsningen ved Evangeliet, og igen kommer til den Pagt, han har gjort med Gud i Daaben.

II. STYKKE.

OM CEREMONIERNE.

Det er saadanne Skikke i Kirkerne, der i Almindelighed er antaget for en god Ordens Skyld, uden at det dog har noget at gøre med Retfærdighed og Nødvendighed.

1. En Skik om Børnesang i Kirkerne.
2. Hvorledes Messen skal holdes for Folket.
3. Om at prædike Guds Ord.
4. Om Børn at døbe.
5. Om at afløse.
6. Om at berette Folk.
7. Om at holde helligt.
8. Om at gøre Ægteskab.
9. Om at beskikke Prædikanter.
10. Om at bandsætte de forhædede.
11. Om at besøge de syge.
12. Om at være hos dem, som skal aflives.
13. Om at jorde Lig.
14. Om at undervise Jordemødre.
15. Om at lære Kvinder i deres Barnefødsel.

16. Om hvorledes man skal bære sig ad med de Kvinder, der ligger deres egne Børn ihjel.

a. Først, om Børnesang og Læsning i Kirkerne,

for dermed at vænne dem til den hellige Skrift⁷³). De Alterpræster, som endnu nyder deres Præbender, maa vel ogsaa være tilstede, men skal dog lade sig raade af Skolemesteren.

Om Søgnedage, fra Kl. 8 til 9 pr., naar det ringer, maa Børnene efter Sædvane søge Kirken; og naar 2 Børn har begyndt Antiphonen, skal Chorene mod hverandre synge i samme Antiphons Tone 3 Ottesangs-Psalmer, eller ogsaa færre, efter Sognepræstens Tykke, at Børnene ej skal besværes med alt for megen Sang; og der til med en Part af de 22 Afsnit i den Psalme: »*Beati immaculati* —⁷⁴) med *Gloria patri* etc. Og altid naar omtalte Psalme »*Beati* etc.« er ude, skal man én Gang i dens Sted synge den Psalme: »*Quicumque vult salvus esse* —⁷⁵), og siden begynde Antiphonen igen og synge det ud.

Strax efter at Antiphonen er endt, skal, naar der ikke prædikes, et Barn paa det Sted, hvor Kapitlet plejede at oplæses af Det ny Testamente begynde en latinsk Lektie med denne Begyndelse: »*Lectio sancti Evangelii Matthæi, capite primo* —«. Slutningen skal være saadan som man plejede at ende Oplæsningen af Profeterne. Om man vil, da maa en anden ogsaa læse, ja, en tredie ligesaa, om det synes godt; men da skal den tredie Lektie være paa Dansk, medens de to andre var paa Latin.

Efter samme Lektie maa de begynde en dansk Sang eller ogsaa *Benedictus*⁷⁶) med en Antiphoni, om man saa vil. Siden skal Børnene falde paa Knæ og synge *Kyrie eleison, Christe eleison*, og læse *Pater noster*.

Derpaa skal en af Tjernerne sige: »*Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam*«⁷⁷), med tilhørende Svar fra Choret. Saa: *Dominus vobiscum* med *Kollekten*.

Tilsidst synger Børnene: »*Benedicamus Domino* —«.

Og dersom der da er nogle, som af særlige Grunde ønsker

at blive berettede, maa det finde Sted; eller ogsaa efter Prædiken, om der skal prædikes. Dog skal der være stor Nød paa Færde, for at den almindelige Nadvere ikke maa synes at foragtes dermed.

Ligesaa paa somme Søndage fra Kl. 2 eller 4 pr., naar det ringer, maa man paa samme Maade synge 3 eller færre Aftensangs-Psalmer efter Antiphon-Tone, undtagen en Del af den Psalme: »*Beati immaculati* —«.

Fremdeles skal Børnene synge Lektier af Det gamle Testamente med foreskrevne Begyndelse og Ende, saaledes: »*Lectio libri Geneseos, capite primo* —«. Derefter Søgnedags-Hymnen; siden en dansk Sang eller *Magnifat* med en Antiphoni, og saa slutter de ligesom om Morgen.

Paa hellige Dages Aftener og paa Helligdage til Aftensang maa alle Ting gøres paa samme Maade. Men da skal efter Lektierne synges et *Responsorium* med *Glori patri*; siden Hymnen og efter denne *Magnificat* med en *Antiphoni*. Tilsidst *Nunc dimittis* foruden Tone; og saa endes ligesom før.

Til *Ottesang paa Søndage og Helligdage* skal før Prædiken synges 3 Psalmer eller færre og 2 Parter af »*Beati immaculati* —« med en Antiphoni, hvorefter Børnene med sagte Røst, foruden Tone skal oplæse Katekismen, det er Børnelærdommen; dog saaledes, at Skolemesteren begynder først paa hvert Afsnit, paa denne Maade:⁷⁸)

I. Skolemesteren: »*Hæc sunt præcepta Domini Dei nostri*«;

Børnene (først én saa en anden): »*Ego sum Dominus Deus tuus, non habebis deos alienos*«.

II. S.: »*Hi sunt articuli fidei nostri*«.

B.: (først én saa en anden): »*Credo in Deum patrem*«.

III. S.: »*Hæc est Oratio Dominica*«.

B.: (efter hverandre): »*Pater noster*«.

III. S.: »*Hæc est Commendatio Sacramenti Baptismi, qua mandavit Christus, ut in ipsum baptizemur, dicens* —«.

B.: (efter hverandre): »*Ite in universum mundum etc*«.

V. S.: »Hæc est promissio, usus et donatio Clavium Ecclesiæ —.«

B.: »Ait Jesus: Tu es Petrus et super hanc petram etc.«

VI. S.: »Hæc est institutio Sacramenti corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi —.«

B.: Dominus noster Jesus Christus —.«

Efter denne Børnelærdom maa Børnene, om saa godt synes, læse Lektierne; efter Lektierne maa et Responsorium synges, og Børnene maa synge Verset med *Gloria patri*; siden *Te Deum laudamus*⁷⁹); og der sluttes som sædvanlig.

Paa Søndage og paa Helligdage skal alting foregaa til *Aftensang* som paa hellige Dages Aften. Men dersom Sangen forlænges mere end nyttigt er af Hensyn til Prædikenen, som skal finde Sted, da maa Kirkeherren forhandle med Skolemesteren, saa han forkorter Sangen.

Fremdeles vil og byder vi, at i Domkirker og Klostre skal man forholde sig paa samme Maade med al Gudstjeneste; og ej skal de dør læse nogen Præstetider uden *de tempore* og nøje passe paa, ikke at synge noget, som kan være imod den hellige Skrift.

Ja, her maa Biskoppen eller Superintendenten flittigt se til, at her ikke sker andet, hverken i Domkirker eller Klostre.

For dem vil vi ud af den hellige Skrift lade udarbejde en Ordning om, hvorledes de skal synge de 7 Dagtider og lade den trykke bag efter denne Ordinants, at de af Bibelen maa øve sig i Guds Ord.

b. Hvorledes Messen i Almindelighed skal holdes for Folket.

Alle andre Altermesser aflægges ganske og aldeles, og der skal alene holdes én for dem, som vil lade sig berette; thi Messen er jo intet andet end Herrens Nadveres Brug, som trøster de skrøbelige Samvittigheder og forkynder Herrens Død.

Saa skal der nu om Søndagen holdes en Højmesse⁸⁰) i de

sædvanlige Messeklæder⁸¹) for dem som vil berettes, med vanlig Kalk og Disk og tændte Lys ved et med en Dug dækket Alter⁸²).

Kanniker, og i Særdeleshed de, hvis Domkirke ikke er nogen Sognekirke, maa holde en Søndagsmesse paa Latin; dog kun hvis der er nogen som vil berettes.

Den tavse Messe, som kaldes *Canon*, vil vi, at de ganske og aldeles skal opgive; ogsaa de skal forkynde Herrens Død. Her skal man agte paa, at *Fadervor* og *Indstiftelsesordene* bliver læst paa Dansk, saavel i Domkirkerne som i andre Kirker, eftersom det bliver dem foreskrevet. —⁸³)

Præsten som skal holde Messen,⁸⁴) skal falde paa Knæ foran Altret og ved sig selv læse *Confiteor*. Saa skal han ogsaa bede for Ordets Fremgang, for Kongen og Riget, alt imens Folk synger. — Siden skal han fortsætte Messen efter den vedtagne Skik, dog saaledes, at den ikke bliver besmittet med Ord, der lyder om Offer og Gerninger, saadan som det er sket i Pavekirken med Misdyrkelse og Bespottelse.

Først skal synges eller læses Indgangen, som kaldes *Introitus*, men ikke nogen, som ikke er taget af den hellige Skrift, saa som de er, der falder paa Søndage og paa Christi Højtidage, taget af Psalteren, eller i Stedet for nogle danske Psalmer, især i Landsbyerne.

Dernæst *Kyrie eleison* med forskellige Noder, efter Tidens Forskellighed, ligesom hidtil. Endvidere, Englenes Lovsang *Gloria in excelsis Deo* —, som Præsten skal begynde paa Latin eller Dansk, og bagefter skal Menigheden fortsætte [den til Ende].

Saa vender han sig mod Folket og siger: *Herren være med eder!* Vender sig saa om igen og læser *Kollekten*; men alt paa Dansk, og kun den ene, medmindre Tidens Tarv kræver endnu én. Og Folket skal svare: *Amen*.

Naar det er gjort, vender han sig atter mod Menigheden og læser *Epistlen*, men paa Dansk. Saa skal 2 Børn synge *Halleluja*, som er en evig Lyd i den hellige Kirke, tilligemed Verset, men foruden den lange Hale bag efter. — Paa det Sted hvor man plejede at synge Gralen (s: *Gradualet*), maa

synges en dansk Sang, tagen af Skriften, eller ogsaa en Gral med kun 2 Vers.

Alle *Sekventser* skal opgives, undtagen paa de 3 Christi Hovedtøjter; fra Jul til Kyndelmisse: »Grates nunc omnes —«, med sin danske: »Nu lader os alle takke Gud vor Herre.« —

Fra Paaske og indtil Pintsedag: »Victimæ paschali laudes —«, med sin danske: »Christ stod op af døde.« — Og paa Pintsedag: »Veni sancte Spiritus«, med sin danske: »Nu bede vi den Helligaand —«.

Nu vender Præsten sig igen mod Folket og læser Evangeliet paa Dansk, med denne Begyndelse: »Disse efterskrevne Ord skriver etc.«⁸⁵⁾

Derpaa vender han sig atter mod Altret og begynder: *Credo in unum Deum* —«⁸⁶⁾ Saa synges paa Dansk: »Vi tro alle sammen paa én Gud etc.« — Herefter skal saa den sædvanlige Prædiken holdes og naar den er endt, er der da nogle som vil til Alters, saa gør Præsten Brød og Vin rede efter Altergæsternes Antal. Da skal disse komme op til Altret, Mændene ved den højre og Kvinderne ved den venstre Side.

Naar Præsten da er rede, saa vender han sig mod de Mennesker, som vil berettes og gør en *Formaning* til dem om Sacramentet.⁸⁷⁾

Naar det er sket, saa vender han sig mod Altret og skal med høj Røst synge paa Dansk: »Lader os alle bede«; derpaa følger *Fadervor* og Choret svarer: »Amen«. Og strax efter begynder han *Indstiftelsesordene*, men helt igennem paa Dansk, og umiddelbart efter Ordene maa han *opløfte* Nadveren og samtidig lade *Klokken* lyde, som Skik er, hvis han synes. Thi heri skal den kristelige Frihed holdes ved Magt, dog at Menigheden forud mindes derom, saa meget som gøres behov. Ej heller skal noget forandres heri uden Superintendentens Samtykke og Befaling. — Naar Præsterne uddeler Brødet og Kalken, da skal han *intet sige* til Nadvergæsterne; thi det er sagt tydeligt for enhver, da Indvielsen fandt Sted. Og Præsterne skal flittigt lægge Vind paa, at de véd Tallet paa dem, som skal berettes, saa at de ikke nødes til at consecrere to

Gange. Og medens Folk bliver berettet, skal Skolemesteren begynde: »*Jesus Christus er vor Salighed* —«, eller en lignende Psalme. Men saa snart Personerne er berettet, skal Sangen ophøre. Naar nu dette er gjort, vender Præsten sig paany mod Menigheden og siger: »*Herren være med eder*«. Derpaa vender han sig igen mod Altret og læser *Kollekten* til Taksigelse, og Folket svarer: *Amen*. Saa vender han sig igen og siger først: »Herren være med eder«, hvorpaa han velsigner Menigheden med den *Velsignelse*, som staar i 4. Mosebog cp. 6, v. 24: »Herren velsigne dig og bevare dig. Herren lade lyse sit Ansigt over dig og være dig naadig. Herren løfte sit Aasyn paa dig og give dig Fred!« Og saa skal Menigheden svare: *Amen*. Skolemesteren skal derpaa begynde en kort Psalme paa Dansk, og dermed er Gudstjenesten endt.

Imidlertid aflægger Præsten *Messeklæderne* og lægger alt paa Plads. Saa falder han igen paa Knæ foran Altret og takker Gud stille ved sig selv.

Men naar der ikke er nogen Altergæster, da skal Sacramentet ikke indvies, for at vi ikke atter skal falde tilbage til Sacramentets Misbrug og bruge det imod Guds Befaling. Dog skal Præsten fortsætte Messen blot iført en *Messeskjorte*⁸⁸⁾, men uden Messehagel, ved en Læsepult og ikke foran Altret og overspringe Nadverens Ord; og efter en Sang eller to læse en Kollekt eller to, og slutte med at lyse Velsignelsen over Folket, som sædvanlig.

Paa de store Christi Højtider, Jul, Paaske, Pintsedag og Hellig Trefoldigheds Søndag, skal der i Byerne synges Introitus (det er Indgang til Messen) paa *Latin*, samt Gloria in excelsis med Sekventser (de rette); ligeledes latinske Præfationer⁸⁹⁾, hvilke Præsten skal begynde paa denne Maade:

»Dominus vobiscum«; »Sursum corda — etc.« Dernæst Sanctus og Pater noster med Nadverens Ord, men disse altid paa Dansk. Til sidst *Agnus Dei*.

Men her raader Præsten dog selv for det altsammen.

c. *Hvorledes det skal gaa til med Prædikenen.*

1) Om Søndagen.

Eftersom Evangeliets Prædiken tjener os til at faa Guds Aand og den evige Salighed i Eje, og Prædikanterne saaledes staar i Christi Sted, som han selv har sagt i Lukas Ev. 16, 16: »Den, som hører eder, hører mig«, skal de ikke være lige glade med, hvordan Ordene falder; men med Retsindighed skal de paa en ordentlig Maade fremføre deres Tale som et Guds Ord og tale som af Gud og for Guds Aasyn ved Jesus Kristus, saa at de paa ingen Maade gør Vold paa Texten, hverken ved Tillæg eller Fradrag.

Først skal da den, som skal prædike, formane Folket til at paakalde Guds Hjælp. Dernæst skal han oplæse Texten som skal fortolkes og siden udlægge den. Og han skal ikke forlænge sin Prædiken over 1 Time. Han skal ejheller staa og sige, hvad der lyster ham selv, men hvad der hører Sagen til, ligesom han skal formane med klare og velforstaaelige Ord. For al Ting skal han afholde sig fra al Slags Skænden og Forhaanelse, saa han ingen rører ved Navn. Blot skal han straffe Synden i Almindelighed, saadanne Ting som han har hørt eller ved med Sikkerhed; hvad han derimod ikke har hørt omtale, skal han ikke komme ind paa. Heller ikke skal han hadefuldt fare løs paa Papisterne, medmindre han er nødt til at give Formaninger og for Exemples Skyld.

Naar Prædikenen er til Ende, skal Prædikanten atter opfordre Folket til at bede for det aandelige og verdslige Livs Tarv, samt alt det, som trænger til Forbøn, og allerimest da for vor naadige Herre og Konge, at Gud ved ham vil beskyrme og give det hellige Evangelium sin rette Fremgang, at vi af hans Naade med Fred maa forfremme Guds Ære.

Saa skal Menigheden bede *Fadervor*. Naar det er sket, skal Skolemesteren begynde en dansk Sang, især en om Fred, og sammen med Menigheden synge den til Ende. Eller hvis der er nogen særlig Nød paa Færde, da synges en Psalme, at Gud naadig vil afvende den fra os; eller der læses *Litanier*, og si-

den en Kollekt gaaende ud paa det samme, og Menigheden skal dertil svare: *Amen*.

Saa følger Formaningen, som tilforn er omtalt, i Messen.

Her skal man nu give Agt paa at de sædvanlige Litanier skal synges i det mindste én Gang om Ugen efter Prædikenen, paa den Dag Sognepræsten vil. —

Om Søndagen skal der i Byerne altid prædikes over det sædvanlige Søndagsevangeliem til *Ottesang* aarle om Morgen af Kapellanen, og til *Højmesse* af Sognepræsten.

Men efter Maaltidet gennemgaas altid Børnelærdommen saa vel for de unge som for de gamle. Først Budordene, dernæst Trosartiklerne, siden Fadervor, og tilsidst om Sacramenterne, om hvorledes de er indstiftede, og hvorledes de skal bruges. Dog saaledes, at der stedse fuldendes ét Afsnit hver Gang. Og altid skal de følge en nøjagtig og endrægtig Udtydning, saadan som den staar i Luthers lille Katekismus. Heller ikke skal nogen dør vise sin Visdom og Skarpsindighed, men al Ting skal han gøre til Menighedens Opbyggelse, for at der altid maa høres det samme af alle, og Folket maa blive des bedre undervist ved Lærdommens Endrægtighed. Men førend et af Katekismens Hovedstykker gennemgaas i Enkeltheder, skal samme Afsnit fremsiges i sin Helhed, dog saa langsomt at baade unge og gamle kan følge med ved sig selv; og derpaa skal der gaas i Enkeltheder, og der endes med den Tale, som hører til. Og saa snart samme Børnelærdom er saaledes gennemgaaet i alle sine Afsnit, skal man begynde forfra igen.

To Gange om Ugen, i det højeste, skal der prædikes i Byerne, nemlig om *Onsdagen* og *Fredagen*.⁹⁰⁾ Men er der aabenbar Nødtørftighed til Stede kan man vel tage to til. — Og der skal ikke prædikes andre Bøger end saadanne som er lette og nyttige, som f. Ex. Søndagsepistler eller lign., med hvilket man kan formane Folket til en sand Pønitents, sand Gudfrygtighed, ret Tillid til Gud og sande gode Gerninger. Thi Troen kan ikke være ret foruden Pønitents, denne heller ikke foruden Troen; og begge Dele vil Christus have prædiket, Lukas Ev. 24.⁹¹⁾

Dog laster vi ikke, at der tillige i de Byer, hvor der er mange Mennesker, ogsaa daglig prædikes af andre Bøger, som, naar det ellers udlægges, kan være til Opbyggelse. —

I Landsbyerne skal der ligeledes altid om Søndagen prædikes over det sædvanlige Evangelium, $\frac{1}{2}$ Time; og den følgende halve Time skal bruges til Forklaring af Børnelærdommen. Og dersom nogle af dem, som nu er Sognepræster paa Landet, ikke ret kan prædike det som hører Gud til, da maa de af danske Postiller oplæse Ord til andet, baade Evangeliets Udlægning og Forklaringen af Børnelærdommen. Dog maa de med Tiden vænne sig til at prædike og tale selv, saa de ikke benytter det, som man en Tid bærer over med i Kærlighed, som Aarsag til Efterladenhed. —

Hver Søndag skal Landsbypræsterne forklare en Arkitel af en Part i Børnelærdommen; og naar de omtaler et enkelt Stykke, da skal de ogsaa (som før er sagt om Købstadpræsterne), altid først fremsige hele det paagældende Afsnit; hvis de f. Ex. er kommet til De ti Bud og skal forklare ét af dem, skal de alligevel oplæse alle de andre, selv om der kun ved Forklaringen udlægges det ene. Paa samme Maade forholdes ved Trosartiklerne og Fadervor. Og de skal oplæse de samme Stykker saa langsomt, at enhver af Børnene tavs ved sig selv kan sige dem efter.

Men hver Del af samme Børnelærdom skal de altid slutte med en tydelig og kort Udlægning, saaledes som der staar i Luthers lille Katekismus; de skal ikke gøre det paa nogen anden Maade, og altid skal de begynde og slutte hvert af disse 6 Stykker, som Børnelærdommen indeholder med en særlig Begyndelse og Slutning, og det skal være altid. Derfor skal samme Børnelærdom ogsaa begyndes forfra igen, saa snart én Gennemgang er foretaget.

Efter Prædikenen skal Prædikanterne drage Omsorg for, at der altid holdes Bøn baade for vort Regimente, for det almindelige Tarv og det rene Guds Ords fri Fremgang, saa at enhver af hele sit Hjerte og Sind beder et Fadervor til Gud.

Til sidst skal der synges en dansk Sang, eller de sædvanlige Litanier med en Kollekt, dersom Forholdene kræver det.

Forud for de tre største Christi Højtider, *Juleaften*, *Paaske-aften* og *Pintseften*⁸²⁾, skal der til Aftensang prædikes $\frac{1}{4}$ Time. Men det vil vi kun skal finde Sted i Købstæderne; og paa de 3 Højtider skal man paa alle 3 Helligdage ogsaa prædike efter Middag.

Paa de andre Højtider, som er *Nytaarsdag*, *Epiphania*, der kaldes Hellige Tre Kongers Dag, *Kyndelmisse Dag*, *Mariæ Bebudelsesdag*, *Vor Herres Himmelfarts Dag*, *Mariæ Besøgelsesdag*, *Sct. Hans Baptistes Dag*, *Sct. Michels Dag* og *Alle Helgens Dag*, skal der kun prædikes om Dagen og ikke paa Aftenen forud, uden man vil.

Flere Højtider holder vi ikke end disse, samt Søndagene.

2) Særlige Prædikener i Aarets Løb;

nemlig paa *Sct. Stephans Dag*, da der skal prædikes om Diakoner og tillige tales om *Sct. Laurentius' Exempel*, for at Folk kan faa indprentet Omsorgen for de fattige.

Paa *Sct. Hans' Dag*, som falder 3. Juledag, skal man prædike om de forskellige Kald, at enhver agter sit Kald og lader sig saa være befalet og ikke forlader det.

Paa Søndagen *Esto mihi*, d. e. Fastelavns Søndag, skal læses Evangeliet *Math. 3, 13—17* om *Vor Herres Jesu Christi Daab*; og den Dag skal man forklare alt det, som vedrører Daabens Sacramente.

Skærtorsdag skal forklares Christi Legemes og Blods Sacramente; og dersom nogen da vil lade sig berette, da skal alt foregaa med Sang og Læsning efter den paa Søndage brugte Skik og Vis. Kun skal Folket paaminde flittigt om ikke at modtage Sacramentet af blot Sædvane for Tidens Skyld. Og om Aftenen skal der ogsaa tales noget om Fodtvætningen, hvorledes Christus toede Disciplenes Fødder⁸³⁾; ligesaa om den Angst han følte i Urtegaarden, førend han gik hen til Døden.

Langfredag, om Morgenens efter Børnesang, naar Menigheden har sunget den danske Sang til Ende, skal Prædikanten bestige Prædikestolen og oplæse hele Lidelseshistorien, Stykke for Stykke, saaledes som den er sammenskrevet efter de fire

Evangelier af Dr. *Johs. Bugenhagen*⁹⁴), lige indtil Opstandelsesberetningen. Og der begyndes saaledes: »Dette er Vor Herres Jesu Christi Pines Historie, som den er skrevet efter de fire Evangelister.« o. s. v.

Derefter maa han i ½ Time vise Folket Jesu Pinsels Brug og siden, efter Maaltidet, videre forklare de andre Stykker i Lidelseshistorien. — Dersom nogen begærer at blive berettet paa denne Dag, kan det finde Sted.⁹⁵) Men hele det Stykke af Messen, som sædvanlig holdes før Prædikenen, udelades, saaledes at man begynder efter Prædikenen paa Formaning og lader Fadervor følge strax efter.

Paa Søndagen *Quasi modo geniti*, d. e. Søndagen efter Paaske, skal der med Henblik paa [Dagens Evangelium], Johs. Ev. 20, 19—31, prædikes om den hellige Kirkes Nøgler, Magt og Myndighed.

Sct. Hans Baptistes Dag (24. Juni), skal man prædike om Guds Ords lydelige Forkyndelse, imod hine Gendøbere, som praler saa stærkt med det profetiske Ord: »De skal være oplærte af Gud«⁹⁶), og siger, at enhver skal oplæres af Gud selv, og derfor foragter den mundtlige Prædiken og lægger alle Skoler øde. Og man skal ikke udelukke Historien om Sct. Hans, hvilken næppe kan endes med én Prædiken, om hans Undfangelse, Fødsel, Prædiken og Halshuggelse. Derfor kan noget vente til en senere Lejlighed. Og saa maa der vel paa samme Dag synges: »*Psallite regi* —«.

Alle Helgens Dag skal der prædikes om den rette kristne Tro, som Guds Helgen havde, og hvorledes man skal efterligne dem, saa at Menigheden maa forstaa, paa hvad Maade de hellige maa gudeligt hædres uden Paakaldelse og al vrang Dyrkelse.

Sct. Michaels el. *Alle Engles Dag* skal der ske en almindelig Taksigelse for al den Afgrøde, man har faaet det Aar⁹⁷), og til Taksigelse skal der med Hjertens Gudelighed strax efter Prædikenen af hele Menigheden synges: »O, store Gud, vi love dig!«⁹⁸) Og hele Dagen, baade om Morgen, før Middag og efter Maaltidet skal der prædikes om Englene, hvad Gavn vi har af deres Tjeneste, og hvorfor man altid skal takke Gud.

3) Om Helligdages Hold.

Særlige Helligdage maa holdes, ikke for Dagenes egen Skyld, men for at Ordet maa blive prædiket og Evangeliets Indhold maa blive til Gavns forklaret.

Som før er sagt fastholder vi ingen Helligdage undtagen de sædvanlige Søndage, for at Folk én Gang om Ugen kan hvile sig fra deres Arbejde, høre Guds Ord, modtage Sacramenterne med hverandre, bede om alt, hvad de trænger til og takke Gud for hans Velgerninger.⁹⁹) —

De 3 *Christi Hovedhøjtid* i tre samfulde Dage helligholder vi for Christi Histories Skyld. Ligeledes *Nytaarsdag*; *Hellige Tre Kongers Dag*; *Kyndelmisse Dag* og *Mariæ Forkyndelsesdag*; og dersom den falder i Dimmelugen¹⁰⁰), da skal den holdes Palmelørdag efter gammel Sædvane. Fremdeles, *Vor Herres Himmelfarts Dag*; *Mariæ Besøgesdag* med sit sædvanlige Evangelium; men Epistlen skal læses hos Profeten Esajas, cp. 11, 1: »Der skal opgaa et Skud af Isajs Stub —«, og sluttes [V. 10]: »Og hans Hvilested skal være Herlighed —«. Desuden *Sct. Hans Baptistes Højtid*; *Sct. Michaels Dag*, til Taksigelse; og *Alle Helgens Dag*. Apostlenes Dage skal omtales fra Prædikestolen, og tillige med *Sct. Mariæ Magdalenæ Dag* og *Sct. Laurentz' Dag* henlægges til de nærmest følgende Søndage. Paa Sct. Mariæ Magdalenæ Dag maa synges Sekventsens »*Laus tibi Christe* —«. Dog skal der paa disse Søndage læses, synges og prædikes det, som hører vedkommende Søndag til. Blot skal der i Slutningen af Prædiken, om der findes noget vist og sanddru om dem i Skriften, gøres opmærksom derpaa, at man her kan have et Forbillede til at tro paa Gud, elske sin Næste og taalmodigt bære det hellige Kors.

Men hvor der finder daglig Prædiken Sted, der maa det staa frit for at prædike over samme Evangelium eller Historie paa samme Dag, som det falder.

d. *Hvorledes Daaben skal foretages.*

Daaben er jo en Besegling paa det, som vi tror om Christus, ja, en Pagt, Gud har gjort med os i Christus til at styrke Troen og understrege Boden, og den kræver et kristeligt Levned.

Børn skal døbes med dansk Læsning og i samme Font som sædvanlig. De skal blottes og saa 3 *Gange* overøses med Vand. Dog skal man give Agt paa deres Helbredstilstand, om de ogsaa for Tiden taaler at blive blottede; thi man søger ved Daaben Børnenes Velfærd og ikke deres Fordærv. Saa skal nu Døbefaderen adspørge Fadderne, hvis Barn det er, og om det er *hjemmedøbt*. Dersom han da hører, at Barnet er rettelig døbt, skal han ingeniunde døbe det igen, eftersom der kun er én Daab til (Ephes. 4, 5). Kun skal han fremsige *Troens Artikler* og læse *Markus Evangelium*¹⁰¹) og bede *Fadervor*.

Dernæst skal han sige til dem, som er tilstede, og især til *Fadderne*, som Barnets Forældre skal indbyde til Handlingen: »Kære Brødre og Søstre! Dette Barn er døbt og har allerede faaet Den hellige Aand og Syndernes Forladelse. Derfor vil vi ikke døbe det igen for ikke at bespotte og forhaane Heligaanden, hvilket I Faddere skal vidne som et Vidnesbyrd for alle andre og takke vor Herre og Gud, som har taget det til Naade ved Christus«. Saa skal han sige til Barnet: »*Herren bevare baade din Indgang og din Udgang fra nu og til evig Tid.*« Fadderne svarer: »*Amen*«. Og derpaa bedes den sidste Bøn, som læses ved Slutningen af Barnedaaben: »*Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Christi Fader etc.*« Til sidst skal han med faa Ord henvende sig til Fadderne [og sige], at de alle Vegne skal bære Vidnesbyrd om denne Daab; og dersom det hænder, at Barnets Forældre dør, da skal de, (saa meget som det er dem muligt, om de er tilstede) være samme Barn i Forældrenes Sted i de Spørgsmaal som angaar Saligheden.

Men dersom Barnet ikke er døbt, eller (som vel ofte sker) der tvivles om Barnets Daab, (thi betinget Daab skal ikke

finde Sted hos os i Kirken, som man plejer at sige: »Er du ikke døbt, da døber jeg dig«),¹⁰²) da skal der først gøres en Formaning til Fadderne, som staar hos, for at de maa forstaa Daabens Ypperlighed, og saa skal de formanest til at agte paa det, der nu siges.

Saa skal han begynde: »*Far herud, du urene Aand*« etc.¹⁰³)

Naar Daaben da er foretaget, saa skal der atter efter Sædvane gøres en Formaning til *Fadderne*, at de maa vide, hvad de skylder Barnet, dersom det hænder, at Forældrene dør, førend det kommer til Skelsalder, at de da oplærer det i Børnelærdommen, om de er der tilstede, for at det naar det vokser op, maa blive ved Christus, ligesom det ved Daaben er indpodet i ham.

e. *Hvorledes Afløsning skal foregaa.*

Den fører en Synder, om han ellers tror, tilbage til den Pagt, som blev stiftet i Daaben.

Ingen skal afløses, uden han som Følge af Syndserkendelse begærer Afløsning. Derfor skal *Sognepræsterne i Byerne være tilstede i Kirken om Lørdagen under Aftensang, men i Landsbyerne førend Messen holdes om Søndagen, og lade sig finde redebon for alle, som vil skrifte*¹⁰⁴) og til Alters.

Den som skrifter skal gøre Skriftefaderen Regnskab for sit Levned og enten i Almindelighed bekende sig som en Synder eller ogsaa vedgaa noget som han har forsømt i sit Kald; eller om Samvittigheden nager, da skal han sige det frem. Ellers kræves ikke alle Synders Opregning i det enkelte; men at man nævner nogle af dem, det kan i høj Grad kvæge Samvittigheden. Men her maa Præsten være forstandig og skønsom og af Guds Ord føre Lægedom til Synden, eftersom den er. Og saa afløser han den skriftende med *Haandspaalæggelse*, med mindre han finder, at den paagældende er bandsat og endnu ikke forligt med den hellige Kirke.

Vil han derefter berettes, skal han flittigt adspørges om, hvad Mening og Forstaaelse han har om Herrens Nadvere,

og om han forstaar, hvad Nadveren er, og hvad Nytte den er til, og hvorfor han begærer at modtage den, og om han har i Christi Skole forbedret sig saadan, at han er i Stand til at opregne De 10 Bud og andet, som hører til Børnelærdommen. Dersom han ikke kan det, forbliver han, som den der ikke har Bryllupsklæder¹⁰⁵), udelukket fra Deltagelse i Nadveren. Dog skal han herom undervises af Præsten i det lønlige Skriftemaal, at han skal holde sig borte fra Sacramentet, indtil han retter sig eller lærer noget bedre, for at han ikke skal komme i ondt Rygte, dersom han ved Altret aabenbart bortvises.

Ingen Manddraber skal meddeles Afløsning, førend han bliver forligt med Sagsøgeren og faar tilfredsstillet baade Herskab og Sagsøgerne; meget mindre skal saadan en gives Brev og gøres tryk uden Sagsøgerens og Herskabets Samtykke. Men herom foreskriver vi ikke Nødtørftigheden nogen Regel, thi den har ingen Lov.

Men den som efter et saadant Manddrab er blevet forligt med Herskabet og hans Venner, som er blevet dræbt, han skal efter gammel Sædvane tage nogle af sine Venner og Bekendte, og om Søndagen gaa til den, der er Sognepræst der paa Stedet, og strax efter Prædikenen for Højalteret aabenbart give sin Anger og Ruelse tilkende for alle. Naar Sognepræsten saa har hørt ham, skal han formane hele Menigheden til at bede for ham, trøste ham med det hellige Evangelium og derpaa afløse ham.

Paa samme Maade skal ogsaa de som har Omgang med deres egne nære Slægtninge, og saa mange som med aabenlyse Laster har fortørnet den hellige Kirke, gøre offentlig Bod. Begærer de da alvorligt og af Hjertet at afløses, da maa de offentligt modtage Afløsningen og blive forligte med Menigheden og den hellige Kirke. Thi de Synder, som er vitterlige, skal forlades med aabenbar Afløsning; men de, som er lønlige, dem maa man ogsaa afløse lønligt.

Her skal man dog intet forsømme hos dem, som er dømt til Døden og skal aflives for deres Misgerningers Skyld; dem

skal man give Afløsning, og ligesaa Sacramentet, om de begærer det.

f. *Hvorledes man skal berette.*

Denne Berettelse er de troende Kristnes Stadfæstelse, ja, sandelig et Pant, som giver os Vidnesbyrd og Vished om, at vi skal faa det, som loves os i Evangeliet, nemlig Syndernes Forladelse, Retfærdighedens Tilegnelse og det evige Liv.

De som vil berettes og modtager Sacramentet, skal overalt modtage det under begge Skikkelser.¹⁰⁶)

Og dersom nogen er skrøbelige i Troen, saa de ikke tør modtage det saaledes, eller endnu ikke er saa indsigtfulde, kan de i ca. 3 Maaneder lade sig undervise af flittige og fromme Prædikanter om Christi Indstiftelse, for at de kan faa Vilje til at modtaget det paa denne Maade, især naar de har andre Kristne til Exempel. Dersom de da ikke vil høre, da kan man ikke anse dem som skrøbelige og uoplyste, men som forhærdede og genstridige imod Christi Indstiftelse.

Til det hellige Fællesmaaltid, (som alene hører de Kristne til), skal ingen tilstedes, medmindre de har henvendt sig til Præsten og bedt ham om at blive berettet. Ej heller skal alle, som beder derom, have Adgang til Nadveren, førend de har gjort rede for sig selv og deres Tro og svaret paa de Spørgsmaal, der stilles dem om Nadveren, hvis man da ikke kender dem som skikkelige og retskafne Personer.

Ja, om de ogsaa fuldt vel ved at svare, skal der alligevel gives Agt paa deres Sæder; og er de ikke dannede efter Forstanden, skal de holdes borte fra Sacramentet. Dog skal det ske i lønligt Skriftemaal, som før er sagt.

Fremdeles skal ikke berettes nogen af dem, som har ladet sig overhøre, men ikke kan svare paa det, de spørges om.

Ligeledes ej heller nogen af de overhørte, som ikke i deres Levned lader følge det, som de i Overhøringen har bekendt, og som de giver sig ud for.

Derfor skal man nu formene efternævnte Deltagelse i det hellige Sacramente:

1) De, som aabenlyst er bandsatte og ikke afløste igen.

- 2) De, som forhærdet fastholder et vitterligt Kætteri.
- 3) Afsindige Mennesker og uforstandige Børn.
- 4) Saa mange som haardnakket lever i aabenbare Laster, saa som Horkarle, Skørlevnere, Aagerkarle, Svirebrødre, Skændegæster, Voldsmænd og allermest da Guds Ords Forhaanere og Foragtere, de som aabenlyst og uden al Guds frygt synder og dog berømmer sig meget med store Ord af Evangeliet.

Kort sagt, de Christi Disciple, som har fremstillet sig for Kirkens Tjenere, har ladet sig overhøre og bekendt Sandheden, og dertil har bevist Bekendelsen med deres Levned og saa har faaet Afløsning og ikke er blevet tilbagevist, de maa lade sig berette og gaa frem, Mændene først og derpaa Kvinderne.

Og hvert Aar skal to Gange forkyndes, hvem der skal afholde sig fra Alterens Sacramente, nemlig *Palmesøndag* og *4. Søndag i Advent*.

g. *Hvorledes man skal ægtevie.*

Paa Ægteskabs Vegne har Guds Ords Tjenere intet at skaffe med Ægtefolk, uden at give og vie dem sammen og at undervise deres bekymrede Samvittigheder. Alt andet hører den verdslige Øvrighed til.

Ingen skal gives sammen i Ægteskab i de forbudne Led; ikke heller de som hemmeligt har trolovet sig, uden deres Vilje, som de er undergivne; ej heller de, for hvem der ikke først aabent er lyst i Kirken, og som med en almindelig Bøn har ladet sig bære frem for Gud.

Men hvor der nu er 2, for hvem der ikke er disse eller andre Hindringer, saa maa de i Menighedens Nærværelse, efter Landets vedtagne Sæd af Kirkens lovlige Tjener lade sig forene efter den Skik og paa den Maade, som staar i *Luthers lille Katekismus*.¹⁰⁷⁾

Og efter denne Dag skal intet Ægteskab tilstedes i det tredie Led, for at den Høviskhed og naturlige Blufærdig-

hed til Slægten, som indtil nu har været fastholdt af vore Fædre, maa holdes i Hævd.

h. *Hvorledes Kirkens Tjenere skal beskikkes.*

Skønt den Ordning at have Præster ikke er andet end en Skik i Kirken og gaar ud paa at kalde nogle til at tjene med Guds Ord og Sacramenter, skal dog ingen af sig selv, uden han bliver lovlig kaldet, tiltage sig den Tjeneste i Kirken eller trænge sig ind i noget Sogn.

Saa maa nu alle Præster i hvert Herred eller Len sammen med deres Superintendent udvælge en af Præsterne, som de anser for duelig dertil, hvad enten han bor i en Købstad eller i en Landsby, til at være Provst over Præsterne og Menighederne der i Herredet.

Og naar man trænger til en Præst ved nogen Kirke, da skal der, førend nogen vælges, efter Christi eget Ord og Exempel, flittigt bedes om en saadan. Siden skal de bedste i Menigheden, hvem det paahviler, paa Almuens Vegne tilligemed Provsten udvælge den, som de anser for egnet, en som Menigheden med Ry for godt Levned og gode Sæder kan anbefale til Superintendenten over vedkommende Stift. Og saa skal Menigheden sende ham med en Skrivelse til Superintendenten, og der lade ham blive overhørt om sin Lærdom og Forstand.

Men hvor der er nogle, som fra Arilds Tid har Rettighed til som retmæssige Patroner at forlene visse Kirker og vælge Sognepræster og Prædikanter dertil og anbefale vedkommende for Biskoppen, der skal Menigheden bede disse Patroner om en Mand, som den anser for egnet til Embedet og saa anbefale ham for Superintendenten.

I Købstæderne skal denne Rettighed være hos Borgmestre og Raad, ogsaa der, hvor Byraadet hidindtil ikke har haft en saadan Rettighed, *paa den Betingelse at de ikke misbruger denne vor Ordinants og Bestemmelse* og at Menigheden, som sender den valgte Person til Superintendenten og Lensmanden, sørger for hans Udkomme.

Dersom nu den Mand, Menigheden ønsker, findes skikket i Lærdom, da skal Superintendenten sende ham til Lensmanden over samme Sted, for at han kan modtage og stadfæste ham paa vore Vegne.

Den Ed, som han ved denne Lejlighed skal aflægge, lyder saadan og ikke anderledes¹⁰⁸):

»Jeg N. N., der er valgt til Sognepræst for Menigheden i N., lover min naadigste Herre, Kongen, Troskab; at jeg vil fremme det, som kan være hans kongelige Majestæt til Ære, Lydighed og Fred. Ogsaa lover jeg, at jeg vil være flittig i det mig betroede Embede, saalænge jeg bliver i det. Dersom jeg enten uforvarende eller af menneskelig Skrøbelighed forsømmer noget, da forlade Gud mig det ved sin Søn vor Herre Jesus Christus. Men herimod vil jeg ikke handle med Overlæg, saa sandt hjælpe mig Gud med sit hellige Evangelium.«

Og strax, naar han kommer, skal vor Lensmand tage venligt imod ham og derpaa sende ham med en Skrivelse til Superintendenten, for at han ikke skal besværes med langvarige Rejseudgifter, og Menigheden ej heller alt for længe skal undvære sin Sognepræst og Sjælesørger paa Guds Vegne, hvilket ikke kan være uden Fare.

Ejheller skal vor Lensmand tage noget af ham, for at vore Lensmænd ikke skal findes i den Gerrighed, som vi formener Superintendenten, og vore Præster ikke skal synes eller nødes til af en forbandet Simoni¹⁰⁹) at tilkøbe sig det hellige Kirkeembede, til hvilket høviske og lærde Dannemænd skal kaldes, ja, endog med en hellig Paamindelse nødes til, om de ellers ikke vil. Saa langt er det fra, at de paa slem og ugudelig Vis skal tilkøbe sig det. Altsaa sømmer det sig ikke nu for vore Lensmænd, som det hidtildags ikke sømmede sig for Pavens Biskopper, uden de i allerhøjeste Grad vil lastes for Tyranni og Simoni.

Men dersom Skriveren, der udfærdiger Ansættelsesbrevet, skal have noget for sit Arbejde, som dog er ringe, skal det være ½ Gylden, eller allerhøjest 1 Gylden for en Æres Skyld. Den maa samme udvalgte Sognepræst give Lensmandens

Skriver; dog skal Menigheden, som har udsendt ham, udrede den.

Naar han saa kommer tilbage til Superintendenten med Brevet, skal han tage ham ind i Domkirken der i Byen, hvor han bor, og foran Alteret overdrage ham Embedet paa følgende Maade¹¹⁰):

Først skal en af Præsterne, naar Epistlen er læst i Messen, bestige Prædikestolen og sige:

»Denne Dannemand N. N. har Menigheden i N. N. valgt og kaldet til at betjene sig med det hellige Evangelium. Han har et godt Vidnesbyrd om sit Levned og er af Bispen blevet overhørt og er befundet at have fornøden Dygtighed og retskaffen Lærdom. Han skal nu foran Altret ordineres og beskikkes til samme Embede med hellige Ords Oplæsning, Formaning, Haandspaalæggelse og en gudelig Bøn til Gud. Derfor anmoder han nu enhver Kristen om, at han vil bede Gud lade sin Tjeners Gerning være sig til Behag, og at den maa blive Gud til Ære og mange Mennesker til Salighed; fremdeles skal I flittigt takke Gud ved Jesus Christus, at han værdiges at sende sin Kirke gode Prædikanter. Det er i Sandhed de Gaver, han efter at være opfaren til Himmels gav sin Kirke, som skrevet staar i Ephes. cp. 4, 11 ff.«

Saa skal han, som skal modtage Embedet, tilligemed nogle andre af de Præster, som maatte være tilstede, falde paa Knæ foran Altret, mens Skoledrengene paa Latin synger: »Veni, sancte Spiritus —«¹¹¹) Derpaa skal Superintendenten staaende for Altret læse Kollekten: »Deus, qui corda fidelium —«¹¹²) Saa vender han sig mod Menigheden og læser paa Dansk den hellige Lektie, der handler om Bispen, af Brevet til Titus.¹¹³) Dernæst skal han paalægge ham, som skal modtage Præstevielse, retsindigt at prædike Evangeliet og tilbørligt at uddele Sacramenterne. Endvidere, at han skal lære ret om Pønitentse, om Korset, om Herskab og den Lydighed, som hører dertil, om gode Gerninger og at han med den sande Lære skal imødegaa al Vildfarelse, samt at han selv skal gerne læse og studere i den hellige Skrift og idelig bede.

Til alt dette skal Ordinanden med høj Røst svare i hele Menighedens Paahør, at han med Guds naadige Hjælp flittigt vil gøre det.

Saa skal Biskoppen, d. e. Superintendenten, sammen med de tilstedeværende Præster lægge Hænderne paa ham og paa Dansk bede Fadervor med høj Røst, samt en Kollekt, fremsagt uden Messetone. Tilsidst skal han bede Menigheden svare *Amen*, hvorefter man synger: »*Nu bede vi den Helligaand* —«, med alle sine Vers. Imidlertid falder Superintendenten paa Knæ og beder ved sig selv; men naar det første Vers er sunget, rejser han sig og staar vendt mod Altret. Ogsaa de andre Præster rejser sig tillige med den, som er blevet ordineret. Saa gaar han hen og staar ikke langt fra Altret, for at han maa modtage det hellige Sacramente, til hvilket han da skal gaa frem før end alle andre.

Saa skal da den hele Handling med denne Beskikkelse og Ordination fuldendes efter det Ord af Paulus: »*Skabningen helliges ved Guds Ord og Bøn.*« (1. Tim. 4, 4—5).

Siden skal Superintendenten sende ham med sit forseglede Brev¹¹⁴) til Provsten og anbefale ham for ham saavel som for de øvrige Præster, om der er flere i samme By, hvor han er ordineret til at være Sognepræst. Ligeledes ogsaa til Borgmestre og Raad og hele Menigheden, at han skal være deres Prædikant i Guds Ord og uddele til dem Christi Sacramenter. Saa skal Provsten om Søndagen eller næste Helligdag i Prædiken tale hans bedste for Folket og læse Biskoppens Brev om at han er rettelig kaldet, overhørt og til Embedet ordineret. —

Men naar vor Lensmand senere har et eller andet Ærinde derhen (ellers gøres det ikke behov, at han rejser afsted alene for den Sags Skyld), da skal han paa Kongens Vegne give Befolkningen paa samme Sted Befaling om, at de skal modtage omtalte Præst paa bedste Maade og i rette Tid give ham, hvad der tilkommer ham, og alvorligt sige dem, at han paa Kongens Vegne vil straffe de ulydige.

Det er vor alvorlige Befaling, at vore Lensmænd skal udføre dette, naar det kan være dem belejligt. —

Fremdeles findes der vel her i Riget de Sogne, hvor der hverken er saa mange Indbyggere eller saadanne Midler, at de hver for sig kan holde sin egen Sognepræst. Deraf kommer det, at én Sognepræst kan nødes til at betjene mange Sogne, baade til *sit* store Besvær og *deres* ringe Forbedring. Derfor skal ingen Sognepræst have flere Kirker, end han til Gavns kan betjene baade med Prædiken og Sacramentforvaltning og med sin *Degn* undervise i Børnelærdommen, d. v. s. Katekismen, og besøge dem i sin Tid og lære dem efter Ordinantsen, som Superintendenten og Provsten der i Herredet foreskriver ham. Saa maa der da af flere Sogne blive ét Sogn, hvor Superintendenten, Provsten og vor Lensmand synes det er fornødent, skriver det til os, og vi stadfæster det.

Ingen Tiggermunke maa efter denne Dag opholde sig i vore Riger; hverken skal de tigge eller prædike eller høre Skriftemaal. Men de som er gamle og skrøbelige og ikke duer til noget kirkeligt Embede, de maa blive i Klostret, og der maa de have deres Føde for Guds Skyld. Dog skal de aflægge Kappen og Klosterklæderne og ikke bespotte Evangeliet.

Ligeledes skal de Billeder, som Almuen beviser sin Dyrkelse, og til hvilke der ogsaa langvejs fra er stor Valfart med meget Afguderi, ganske fjernes. Thi enhver ved jo, at sligt er intet andet end Afguderi. —

De Sognepræster, som nu er saaledes ordinerede til den aandelige Tjeneste, at prædike Evangeliet, maa agtes for og kaldes det de er, saa længe, som de holder fast ved den retsindige Lærdom og gode Sæder og et ærligt Levned, d. e. at de *ikke befatter sig med nogen timelig Handel, som ikke kommer dem og deres Embede ved*. Men dersom de begynder at blive anderledes, end de var til at begynde med eller bør være og ikke raader Bod derpaa, naar de er blevet paa-mindede, da maa de, efter Superintendentens og Provstens Skøn, af Øvrigheden sættes i Rette, ja afsættes, og regnes for uordinerede ligesom andre Almuesfolk.

i. *Hvorledes de forhærdede skal bandsættes.*

Band er det sidste Middel, Kirken har til at imødegaa aabenbare Synder og Laster med, og derfor skal man holde fast derved ogsaa hos os.

Saa mange som aabenlyst ligger i vitterlige Laster og saaledes fortørner Kirken, saasom Horkarle, Skørlevnere o. s. v., og ikke vil bedre sig, naar de én eller to Gange paamindest derom, men forhærdede bliver i deres Ondskab, de skal anses som hedenske og fordømmelige Mennesker. (Matth. Ev. 18, 15—17).

Ejheller skal de stedes til Alterens Sacramente, til desto større Fordømmelse for dem selv, saa længe de ikke vil fortryde, hvad de saa aabenlyst har gjort ilde. *Men til Prædiken maa man give dem Adgang.* Dog skal man imidlertid flittigt advare dem, saa de frygter den Dom, som Prædikanterne paa Menighedens Vegne, efter Guds Ord, har ladet lyde over dem, for at de ikke maa nedkalde en større Guds Dom over sig og saaledes forvandle Kirkens moderlige Ris til en evig Fordømmelse. Thi hvad som helst Prædikanterne paa denne Maade efter Guds Ords Paabud beslutter, det vil Gud holde ved Magt.¹¹⁵⁾

Dog maa vi med en saadan bandsat have et menneskeligt Samkvem for Freds og Roligheds Skyld, men man skal ikke behandle ham som en Broder, for at hans Misgerning ikke skal regnes Kirken og Menigheden til Last. Alt det andet hører Øvrigheden til; thi Gudsbespottelse, Horkarle, Jomfrukrænker, Kirkerøvere og Kirkernes ugudelige Overfaldere falder ogsaa ind under Sværdet. Og Sværdet har Pligt til at yde Kirken saa megen Tjeneste, at den bliver i Fred ved samme.¹¹⁶⁾

j. *Hvorledes man skal besøge de vanføre og fattige.*

Dette bør allermest rette og gode Prædikanter gøre, for saadanne Mennesker har meget mere end andre behov at høre Evangeliet, ligesom de ogsaa helst tager imod det. Derfor skal Prædikanterne idelig besøge de fattige og vanføre,

og flittigt, naar Aarsag gives, minde Folk om, at de bør sende Bud efter Præsten, saa snart de rammes af Sygdom, for at han desto hyppigere kan gaa til dem og give dem Paamdelse og gode Raad, og ikke vente til den yderste Nød, med mindre nogen bliver overrasket af en brat og pludselig Sygdom. Hvor de da én Gang er blevet tilkaldt, der skal de nu og da gaa hen igen, eftersom den syge har det behov, hvis han da ikke har andre hos sig, som kan gøre tilstrækkelig Fyldest med Undervisning. Men dersom de ikke tilkaldes, er det en gyldig Aarsag til at blive borte.

Naar Præsten da kommer hen for at berette en syg, skal han især give Agt paa, hvorledes den syge har skikket sig i Guds Ord, for at han desbedre til Gavns kan undervise ham.

Dernæst skal han, dersom den syges Tilstand tillader det, af klare Steder i Skriften bevise, at alle Mennesker er Syndere og alene ved Troen paa Jesus Christus faar Syndernes Forladelse. Endvidere skal han tale om, hvortil Christus har indstiftet sin Nadvere, (efter Formaningens Indhold som skal foreholdes ham førend han berettes). Imidlertid skal han bede om, at man vil brede en ren Dug paa Bordet og lade fremsætte et tændt Lys, dersom det kan skaffes. Saa skal han lægge Brød paa Disken og hælde Vin i Kalken. Og naar det er gjort, skal han vende sig mod dem som er tilstede og sige:

»Vor Herre Jesus Christus siger selv saaledes i Matth. Ev. 18 (v. 19—20), at hvor to eller tre er samlede i hans Navn, der er han midt iblandt dem, og hvad de beder om i hans Navn, det skal de visselig faa. Efterdi vi nu er samlede her i Herrens Navn for at fejre hans Nadvers Mindefest, saa vil vi give vor syge Broder eller Søster hans hellige Sacramente, da han eller hun ikke kan komme til Alters med os [i Kirken].«

Saa skal han med klar Røst paa Dansk læse først Trosbekendelsen og Fadervor og derpaa Indstiftelsesordene og sige: »Vor Herre Jesus Christus i den Nat da han blev forraadt etc.«, og rækker derpaa den syge Christi Legeme, som

man plejer. Dernæst skal han tage Kalken og sige paa samme Maade: »Ligeledes tog han ogsaa Kalken etc.« Præsterne skal ogsaa iføre sig høviske og passende (dog sædvanlige) *Præsteklæder* naar de forvalter Sacramentet, det højværdige Sacramente til Ære.

Tilsidst skal han flittigt undervise den syge om *Daaben*, om Korset og fremfor alt lægge ham Taalmodighed paa Sinde, da jo vor Herre og Gud ikke sender os Korset, fordi han vil ødelægge os, men fordi han vil kalde os til Bod og Bedring og lære os saaledes at kende baade os selv og ham, for at han, naar vi raaber og kalder paa ham, kan dele sine Goder og sin Naade med os. »Thi den, som han elsker, revser han«, ¹¹⁷⁾ og har et særligt Behag deri, som en Fader overfor sin Søn. Og det er den Sabbath, man skal holde hellig for Gud, at man taalmodigt udholder alt, skulde det endog gælde Døden, saa at vor Daab saaledes maa fuldkommes, især fordi vor Død, naar vi er i Christus, ingen Død er, men en Indgang til det sande Liv, som skrevet staar: »*Den, som tror paa mig, skal aldrig dø.*« ¹¹⁸⁾

Men nu de som i deres Levetid har foragtet Evangeliet eller dog levet ilde. Dersom de paa det sidste vil lade sig omvende af Præsterne, da er det godt. Men vil de ikke, da maa Christi Legemes og Blods Sacramente ikke gives dem, for at de ikke skal modtage det til deres egen større Fordømmelse. Men de, som bekender Christus og samtidig bekender deres onde Levned og ret alvorligt beder om Sacramentet, dem kan man uden Fare give det. *Thi Præsten kan dog ikke dømme om andet og mere, end hvad han ser og hører.* —

Desuden skal de ogsaa flittigt besøge de fattige i Hospitalet én eller to Gange om Ugen og venligt trøste dem med Guds Ord, samt belære dem, om det er nødvendigt.

k. *Hvorledes man skal gaa til dem, som er dømt til Døden.*

Dette er ogsaa en Barmhjertighedsgerning, som Christus paa den yderste Dag vil vedkende sig (Matth. 25, 36 og 40).

Saadanne Misdædere, som skal henrettes, skal Prædikanterne besøge, ikke blot naar de føres ud til Straffen, men ogsaa mens de sidder fængslet. Og saa skal de tale med dem og vejlede dem til Erkendelsen af Guds Naade.

For eftersom saadanne aabenbare Syndere som Regel foragter Guds Naade, medmindre de nu og da paamindes, kan de næppe blive for grundigt undervist om Guds Naade. Men dersom Gud giver nogle af dem sin Naade, saa at de alvorligt bekender deres Tro paa ham og begærer Sacramentet, da skal det gives dem, endog en Dag eller to, førend de bliver henrettet. Men dem, hos hvem en saadan Bekendelse af Tro ikke findes, maa man befale Gud i Vold, selv om den Belæring, der kan gives dem, ikke af den Grund skal meddeles med mindre Flid. Og man skal ikke forlade dem, førend de er blevet henrettede.

1. *Hvorledes man skal jorde Lig.*

De dødes Begravelse er ogsaa at betragte som en miskundelig Gerning, for hvis Skyld Præsten ikke skal kedes ved at komme tilstede, naar man sender Bud efter ham.

Naar nogen Kristen er hensovet i Herren og bæres til Graven, da maa man lade ringe med Klokkerne; og de som vil have ringet, skal give den Penning til Kirkens Vedligeholdelse, som man tilforn plejede at give; og det ikke for de dødes Skyld, men for at opvække de levende. Og hvor der er Skoler, der maa Skoledrengene gaa foran Liget og synge enten *Benedictus* ¹¹⁹⁾ eller Psalmen: »*Vor Gud han er saa fast en Borg* —«, »*Af Dybsens Nød* —«, *Miserere* etc., samt *Antiphonen*: »*Mens vi lever her paa Jorden* —«, ¹²⁰⁾ eller nogle andre danske Psalmer. Men hvor der ikke er Skoler, maa Følget gaa tavse efter Liget, som bæres ud. Naar man da er kommet til Graven, saa lægger man Liget ned og kaster Graven til ¹²¹⁾; imens kan Børnene sammen med de tilstedevæ-

rende synge: »*Vi tro allesammen paa én Gud* —« og *Nunc dimittis* —«¹²²) paa Dansk. Saa skal Præsten (om han har Stunder og er anmodet derom) holde en kort Formaning ud fra *Sct. Paulus* eller et andet Sted i Skriften med følgende Ord:

»Kære Brødre og Søstre, eftersom vi hører og ser etc.« Til sidst skal han bede dem alle falde paa Knæ og bede *Fader-vor*, for at vi alle maa blive bestandige i Troen baade i Liv og Død.

m. *Hvorledes Jordemødre skal undervises.*

Man skal have saadanne Jordemødre, som er ærbare og gudfrygtige, som forstaar sig paa deres Gerning og bor paa et bekvemt Sted saavel de fattige som de rige til Hjælp.

Præsterne skal undervise disse Jordemødre, naar de er antagne, om, hvorledes de skal forholde sig baade med Barselkvinderne og med Fostret. For det første skal de være saadan mod Barselkvinderne, og især dem, hvis Nedkomst er nær forestaaende, at de trøster dem og formaner dem til Taksigelse, først for Guds Velsignelse, som er Livsfrugt, hvilket ikke vederfares alle Kvinder; dernæst fordi Gud selv er nærværende med Hjælp og Bistand, hvis man paakalder ham. (2. Makkabærbog cp. 7).¹²³)

Fremdeles skal Jordemødrene sige dem, at de ogsaa maa forstaa, at den Smerte, de lider under Fødslen er et Kors, som er dem paalagt af Gud. (1. Mosb. 3, 16). Denne Smerte skal dog med Guds Hjælp hurtigt forvandles til Glæde for dem (Johs. Ev. 16, 21). Og skal de ogsaa gennemgaa Livsfare, da bør de være taalmodige og befale sig Gud i Vold tillige med alle dem, som bærer hans Kors. Men herom skal man dog ikke tale meget, medmindre der synes at være stor Livsfare paa Færde.

Endvidere skal Jordemødrene forholde sig saadan med Frugten og Fostret, som findes død i Moders Liv, at de befaler det i Guds Varetægt, da det som er dødt, men ikke er kommet til Verden, ikke angaar dem. De skal alene gøre sig Flid for, at Kvinden, som er i Veer ogsaa bliver ved.

Men finder de Fostrene levende, skønt Døden nær, da skal

de alligevel ikke døbe dem, som man plejer at gøre, førend de helt er født til Verden. Thi intet kan genfødes, som ikke først er født.

Saa gives Barnet i Guds Varetægt med Ord som f. Ex. disse:

O, Herre Jesus Christus, du som har en særlig Behagelighed i de Børn, som bæres til dig, og gerne modtager dem til det evige Liv, du som sagde: »Lad de smaa Børn komme til mig og formén dem det ikke«, — efter dette Ord bærer vi dette Barn til dig, ikke i Favn, men med vore Bønner. O, Jesus, vor kære Herre og Frelser, modtag det og lad det til evig Tid nyde din Forløsning, hvilket du erhvervede os paa Korset. Amen.«

Og dersom det skulde ske, at Barnet dør foruden Daab, da skal man dog ikke falde i Mishaab om samme Barns Salighed, men holde sig til disse Ord: »Lad de smaa Børn komme til mig —« og: »Hvad som helst I beder om i mit Navn. —«¹²⁴)

Dersom Barnet ogsaa er i Livsfare efter Fødslen, da skal Jordemoderen tillige med andre gudfrygtige Dannekvinder, som er tilstede, strax give dette Gud i Vold med disse Ord: »O, Herre Jesus Christus, dette Barn bærer vi til dig efter dit eget Ord og beder dig modtage det og kristne det.« Eller ogsaa kort og godt: »O, Herre Jesus, modtag dette Barn.« Og derpaa skal det strax døbes med disse Ord: »Jeg døber dig i Faderens og i Sønnens og i Helligaandens Navn. Amen.«

Dersom man har skyndt sig saa meget, at Barnet ikke har faaet Navn, maa man senere navngive det.

Siden bæres det til Kirke, for at Barnets Daab maa stadfæstes af Præsten og blive forkyndt i Faddernes Nærværelse.

Men det skal ingenlunde døbes igen, for at vi ikke skal forsynde os imod den hellige Skrift, medmindre der, naar man spørger Fadderne, er Tvivl om Barnets Daab.

n. *Hvorledes man skal undervise Barselkvinder.*

Barnemødre er de rette Guds Redskaber, ham til en hæderlig Brug og derfor des mere elskede af Gud, jo nærmere de er ved at føde.

Derfor skal de af Præsterne flittigt undervises om, at naar de reder til Barsel, maa de ofte befale deres Livsfrugt i Guds Varetægt med Ord som disse:

»Vi takker dig, almægtige, evige Gud, for denne din Velsignelse, og vi beder dig, Herre Jesus Christus, at du vil lade denne Frugt altid være dig befalet; og eftersom du har befalet at lade de smaa Børn komme til dig, da ofrer vi dig ogsaa dette Foster med denne vor Bøn, at du vil tage imod det og lade det faa evig Gavn af dit hellige, dyrebare Blod. Amen.«

Et saadant Barn, som paa denne Vis efter Christi egne Ord gives og skænkes ham allerede i Moders Liv, maa ikke betragtes som fordømt, selvom det dør før Fødslen, lige saa lidt som man betragtede de israelitiske Børn, som døde uomskaarne inden den ottende Dag, som fordømte.¹²⁵⁾

Dette skal være deres Trøst, og de skal ikke være bange og mene, at de tilhører den Onde, som man af Vankundighed og Vantro hidtildags har ment, selvom saadanne Kvinder nok fristes mere end andre; thi Satan lægger sig vel efter at faa Kvinderne til at hade deres Kald og kedes derved, skønt de netop dermed allermest tækkes Gud (1. Tim. cp. 2, 15). Og nu er de tilmed fri for *Moseloven*,¹²⁶⁾ saa de ikke skal holde den, og ikke behøver at lade sig indlede af Præsten, naar de efter deres Barnefødsel vil i Kirke. Dog maa de, som Skik og Brug er, holde sig hjemme; og selv om det ikke sker af Skrøbelighed, skal de dog gøre det af Høviskhed og Ærbarhed for ikke at blive til Forargelse og et slet Exempel, og dermed, maaske, raade ilde med deres Børn.

o. *Hvorledes man skal forholde sig med de Kvinder, som ligger deres Børn ihjel.*

Den Kvinde, som uforvarende og imod sin Vilje ligger sit Barn ihjel, (hvilket Sognepræsterne dog i deres Prædikener flittigt skal formane Kvinderne til at vogte sig for), skal Sognepræsten indføre for Superintendenten, og af ham skal hun begære Afløsning af Synden. Saa skal Superintendenten paalægge hende en overkommelig Pengesum som Bod, saa meget som hun kan betale, og samme skal tilfalde Fattighøssens.

III. STYKKE.

OM BØRNESKOLER,

i hvilke Børn kan opdrages og faa Sindet beredt til Evangeliet, ved hvilken Forberedelse den første Barndom gøres skikket til sand kristelig Gudsfrygt og andre Dyder og tilegner sig de *Kundskaber*, som har stor Betydning, naar det drejer sig om enten at lære det, som hører til Guds Ære i Kristendommen, eller at lære det, som hører til at opholde og bevare et godt civilt og verdsligt Regimente.

I hver *Købstad* skal der være en Latinskole og egnede Forstandere, som kan vejlede dem, enten 3 eller i det mindste 2.

Til dem skal Ungdommen sendes, for at den ikke igen skal falde fra Christus, hvem den én Gang, i Daaben, blev indviet til. Men gode Prædikanter skal altid overalt raade Almuen til, at Forældre med al Omhu skal betænke, at det kan være deres Pligt at lade Børnene studere, og at Gud ogsaa kræver *det* af dem.

Og Statens Tarv har behov, at der findes nogle, ved hvem vi kan efterlade os sand kristelig Gudsfrygt blandt vore Efterkommere, ligesom der ogsaa er Brug for Folk i det verdslige Regimente til den menige Mands Gavn.

Dette skal ogsaa Superintendenten og vor Lensmand, naar de foretager deres Embedsrejser, flittigt indskærpe og tilskynde til og paa vore Vegne strengt befale, at dette skal

ske, og saaledes hjælpe til med baade Raad og Daad at Skolerne kan oprettes.

a. Hvorledes Skolerne skal indrettes.

I hver Købstad skal der kun være én Skole og alle de andre Pogeskoler, som holdes her og der, skal ophæves. Og Skolen skal være delt i flere forskellige »Lektier«, for at man kan dele Børnene efter deres Standpunkter. Der skal heller ikke læres andet i dem end Latin; thi Latinskoler ødelægges gerne af de danske og tyske Skoler; ogsaa søger de Skoler, som læser Græsk og Hebraisk, mere deres egen Fordel og Forbedring end Børnenes, som man nok kender til. Hvor der er 3 Lærere ved Skolen, skal Lektierne være 4; men hvor der kun er 2, skal der ikke være mere end 3 Lektier. *Den første Lektie* skal være for dem, som lærer A. B. C. og lærer at stave. Nogle maa sidde til den ene og andre til den anden Side. A. B. C.-Børn skal lære at læse af Bøger, som foruden A. B. C. indeholder *Fadervor*, *Trosbekendelsen*, *De 10 Bud*, *Daabens* og *Nadverens Ord* og andre slige Børnebønner. Og naar de om Aftenen sendes hjem, skal de have 3 Gloser for.

Læsesinker, som er blevet færdige med A. B. C.-Bogen og har lært saa nogenlunde at læse, skal have *Donat* og *Cato*.¹²⁷⁾ Ja, Cato skal de lære at læse, men Donat maa de lære at tyde Ord for Ord, og de skal flittigt øves deri; og naar de én Gang har læst den til Ende, skal de begynde forfra igen, indtil de ret har lært at læse. Desuden skal de ogsaa hver Dag skrive og forevise deres Skrift, og ligeledes skal de om Aftenen, naar de sendes hjem, have 2 Gloser for og høres deri om Morgen, naar de læser deres Lektie op.

Den anden Lektie er for dem, som kan læse ret og kan Grammatikens Regler. Deres Bøger skal være om Morgen *Grammatica Philippi*,¹²⁸⁾ og som Øvelsesbog i Grammatik maa de have *Æsop*,¹²⁹⁾ og ved Læsningen af samme skal de vænne sig til at declinere og conjugere.

Efter Middag læses *Æsops Fabler* og om Aftenen *Mosellanus' Pædalogi*.¹³⁰⁾ Og naar de er blevet dygtige i disse Bøger,

da maa de begynde med nogle af de bedste og skønneste af *Colloquia Erasmi*.¹³¹⁾ Imidlertid skal de flittigt øves i altid at tale Latin, skrive det ret, og lære at oversætte smukt. Om Aftenen skal man give dem et eller andet *Proverbium* og lade dem gaa hjem med det; og næste Morgen skal de høres deri.

Den tredje Lektie skal være for dem, som er noget dygtigere i Grammatik og saa nogenlunde kan declinere, conjugere og oversætte. Deres Bøger maa atter være om Morgen *Grammatica Philippi*, og til grammatisk Øvelsesbog skal de bruge *Terentius*.¹³²⁾ Endvidere skal man lade dem oversætte og lære den tilsvarende Grammatik udenad. Om Eftermiddagen skal Terentius gennemgaaes med dem, hvilken Forfatter de ogsaa skal lære udenad. Og naar de har opnaaet nogen Dygtighed deri, skal de læse udvalgte Komedier af *Plautus*.¹³³⁾ Om Aftenen skal læses nogle af *Ciceros Epistler*.¹³⁴⁾ el. lign.

De skal altid tale Latin, og hver Dag fremsige noget af Terentius. En Gang om Ugen skal de skrive Stil, og naar de gaar hjem om Aftenen skal de have 2 Vers for, som har en skøn Mening om gode Sæder etc.

Den fjerde Lektie i de Skoler, hvor der er 2 Lærere foruden Skolemesteren, er bestemt for dem, som saa nogenlunde kan baade tale og skrive Latin. Deres Bøger skal ogsaa være *Grammatica Philippi* om Morgen. Til Øvelse i Grammatik kan bruges *Vergil*,¹³⁵⁾ og efter Oversættelsen skal man vise Børnene de vigtigste Figurer i Ord, Oratier og Sentenser, og naar de er vel øvede heri, kan man omsider gennemgaa *Dialectica* og *Rhetorica Philippi* med dem.

Om Eftermiddagen læses *Vergil* og dernæst *Ovids »Metamorphoser«*.¹³⁶⁾ om Aftenen *Ciceros »Officia«* eller sammes »*Epistolæ familiares*«.

Og for at de ikke skal tale andet end Latin, skal de daglig oplæse nogle Vers af Vergil, ligesom de flittigt skal øve sig i Sprogbehandlingen og hver Uge skal de udarbejde Stile eller Vers.

Den femte Lektie er for dem, som har saadanne Kundskaber i Latinen, at de nu kan skrive og tale det ret godt.

Med dem maa Skolemesteren vel læse Begyndelsesgrundene i Græsk, men saaledes at det sker uden nogen som helst Forsømmelse i Latinundervisningen. Thi deres Mening er ulidelig, som vil have, at Børnene skal lære Græsk og Hebraisk, før end de har gjort Fremskridt i Latinen.

I alle Købstæder skal Skolemestrene beholde de Indtægter, de hidtil har haft, og er der nogle, som ikke er tilstrækkeligt forsørgede, da kan Superintendenterne og Sognepræsterne i de Byer give os det tilkende. Thi vi vil, at baade disse og andre, som vejleder Ungdommen, skal være hæderligt for- sørget, og vi vil gerne lægge til af vort, hvor noget fattes.

b. Om Undervisningen i Skolerne.

Om Morgenens fra Kl. 6 pr. til Kl. 8 pr. skal der i hele Skolen flittigt undervises i Grammatik.

Først af Hensyn til Ordene, for at man kan vide deres rette Oprindelse; dernæst deres rette Betydning, saa man kan forklare, hvordan Ordene hænger sammen; og endelig for at man kan lære at give den rette Betoning og vide, med hvad Tone hver Syllaba skal udtales, alt efter som Disciplene i hver Lektie formaar at begribe det.¹³⁷⁾ —

Denne Øvelse skal altid finde Sted paa denne Vis, og naar den er tilendebragt, begyndes den forfra igen, for at Ungdommen maa øves vel og fornemme Grammatikens rette Væsen. Derfor raader de saare ilde for Børnenes Undervisning, som formener dem Tilegnelsen af grammatiske Regler og mener, at Grammatik kan læres bedre paa anden Maade.

Naar Klokken slaar 8, skal Disciplene fra de øverste Lektier begive sig til Kirkens Chor¹³⁸⁾; imidlertid skal de nederste Lektier overhøres i Skolen.

Naar de andre saa kommer fra Kirke, skal de sammen med sagte Røst oplæse Katekismen og gaa hjem. — Fra 12 til 1 skal Børnene kun synge, for at de maa lære at synge ikke blot af Vane, men som Kunst, ikke heller til enfoldige Noder, men ogsaa Diskant. Kl. 1 skal hver af de 3 Lektier

have deres Øvelser hver for sig. Anden Lektie i Æsop. Tredie i Terents. Fjerde i Vergil.

Naar Klokken slaar 2, skal Børnene i de øverste Lektier atter søge til Kirkens Chor, og de i de nederste Lektier paany overhøres. Mellem Kl. 3 og 4 skal Lektierne igen adskilles og have deres Øvelser hver for sig. De i anden Lektie i Pædalogi og da lære det Proverbium, de skal fremsige næste Morgen. De i tredie Lektie i Ciceros »Epistler«, og de skal da lære de 2 Vers, de skal fremsige næste Morgen. De i fjerde Lektie i Ciceros »Officia«, og de skal tillige have nogle Vers for af Vergil, som de skal lære udenad og fremsige næste Morgen.

Saaledes skal Undervisningen foregaa om Mandagen, Tirsdagen, Torsdagen og Fredagen; dog maa Børnene fra *Sct. Simons og Judæ Dag* og til *Kyndelmisse*¹³⁹⁾ møde Kl. 7 om Morgenens og gaa hjem igen, naar den slaar 4 om Aftenens og søge Choret, naar den slaar 9, efter Skolemesterens gode Tykke.

Onsdag Morgen skal man overhøre dem i alt det, de har faaet gennemgaaet, for at der maa være en saare flittig Øvelse. Derpaa skal der opgives dem Emner enten til Stile eller Vers, som de senere skal aflevere; og naar Sangen Kl. 8 er forbi, skal de have fri og ikke mere den Dag give Møde, hverken i Skolen eller i Kirken; thi det er jo som Poeten siger¹⁴⁰⁾: »Hvad der ikke nu og da har Ro, det kan ikke være ved.«

Men for at Børnenes Studering kan lykkes, naar den er forbundet med Guds frygt, som ogsaa Christus siger: »Søg først Guds Rige —«,¹⁴¹⁾ eller som Gud befaler i 5. Moseb. 6, 7, at vi skal lære vore Børn at frygte Gud,¹⁴²⁾ da skal i hver Uge *Lørdagen* anvendes saaledes, at de den Dag især hører om det, der angaar Religionen, for at Børnene i Almindelighed maa vænnes til Guds frygt, Tro og gode Sæder.

Saa skal da først hele Børnelærdommen, d. e. *Katekismen*, paa det enfoldigste udlægges for dem, Stykke for Stykke. Dernæst kan man for de mere modne læse noget af *Det ny Testamente*, f. Ex. Matthæus; eller de letteste af Paulus'

Breve, Davids Psalmer eller Salomos Ordsprog, efter som Børnene skal begribe det; dog saa enfoldigt som muligt, at de rent og ret uden menneskelig Forvanskning maa lære det, som hører Kristendommen til og vænnes til at kende Hykleri, overalt hvor den udgiver sig for sand Guds frygt. Og for at Børnene desto ivrigere maa lægge sig efter at lære noget i den hl. Skrift, da er det ikke nok at læse meget for dem, men man skal vænne dem til at *lære udenad*.

De i anden Lektie kan enfoldigt fremsige Ordene om Børnelærdommen, de andre derefter Forklaringen dertil.

Men de, som sidder i fjerde Lektie, skal fremsige nogle udvalgte Psalmer og nogle Kernesteder af Skriften, hvilke Skolemesteren som et Lørdagsarbejde skal kræve af dem. Og dette skal de lære udenad, for at det ikke skal gaa i Glemme. Siden skal de gaa til Aftensang, og naar den er endt, skal de have fri. Og paa samme Maade forholder man sig Aftenen forud for Helligdage.

Men naar vi nu har beskikket Skoler i de smaa Byer med Skolemester og én eller to Hørere, betyder det ikke, at vi i de større Købstæder vil have nedlagt eller forringet de noget bedre Skoler med Skolemester og fire eller fem Hørere; thi hvad vilde det være for en Ordning? Men vi vil, at samme Skoler med Superintendentens, Provstens, Prædikanternes og Byraadenes Hjælp skal komme paa Fode igen, saa at der kan blive flere Lektier og mere og større Undervisning for Børnene end før.

Og i den By, hvor der hidtil har været flere Latinskoler, skal man bibeholde én; de andre skal nedlægges. Og naar samme Skole er kommet paa Fode, skal man sende os en Fundats, for at vi kan stadfæste den og tillægge Skolen nogen Rente, dersom der ikke er nok til dem, som skal læse.

Til disse samme Skoler skal Børnene sendes fra de omkringliggende Landsbyer, ligesom ogsaa fra de mindre Byer, naar de er forberedt og har lært noget hjemme.

Vi vil ogsaa, at der i *Holsten* og vore andre Fyrstendømmer, foruden de almindelige Skoler i Byerne, skal oprettes to særlige Skoler i to dertil egnede Byer. Og disse Skoler skal

have Skolemester og 5 eller 6 Hørere og ordnes som Skolen i *Hamborg*.¹⁴³) Herpaa vil vi lægge Vind, og sligt vil vi stadfæste.

Ligeledes skal Skolemestrene med al Flid agte paa Disciplenes Nemme og altid, naar Børnene er over 12 Aar gl. give Forældrene tilkende, hvem der ikke synes at have Udbytte af Læsningen, for at de i Tide kan sættes til noget andet. Men hvem de mener har et godt Nemme, skal de lade blive i Skolen til deres sekstende Aar.

Men fra det samme Aar skal de se nøje til, hvem der til Gavns kan dele med andre det Udbytte, de har faaet af deres Læsning; og de, som synes at kunne gøre det, skal ofres til Herren og sendes til Universitetet, enten paa egen eller paa Menighedens Bekostning. Men de, som ikke saa godt egner sig, skal tages ud af Skolen og sættes til ærlig, verdslig Bestilling.

De saakaldte »*Skrive-Skoler*« for Dreng og Piger og andre, der ikke dur til at lære Latin, maa Øvrigheden underholde. Dog skal Forstanderne for samme Skoler holde Øje med, at sand Guds frygt indpodes disse Børn med Børnelærdommen.

*c. Om de kongelige Privilegier, der er givet
Sognepræsterne og deres Degne.*

Præster og Degne skal nyde de samme Privilegier, som de havde i Bispernes Tid. Og de skal ikke ydermere besværes af os, end de tilforn var besværet af Bisperne. Dog vil vi have et kristeligt Tilsyn med, at de bliver forskaanede efter Lejligheden. Og nye Byrder, som Bisperne har paalagt, men vi afskaffet, skal forblive afskaffet efter denne Dag og ikke mere paalægges dem.

IV. STYKKE.

OM GUDS ORDS TJENERES OG DE FATTIGES
OPHOLD OG UNDERHOLD.

Hvert Sogn i Købstæderne skal i det mindste have 2 Præster. Men dersom Befolkningen er talrig i en By, som kun

udgør ét Sogn, behøver man dér flere, som f. Ex. Malmø, der udgør ét Sogn; der skal man have 4.

Landsogne skal lade sig nøje med hver sin Sognepræst, om de kan føde ham. Kan de ikke det, da maa der lægges 1 eller 2 af de nærmeste Sogne dertil. Men ingen skal have mere end 3 Sogne, uden aabenbar Nød kræver det. Men herom er der allerede sagt nok.

a. Om Landsbypræsternes Underhold.

Bonden skal tiende hver tiende Kærv af alt Slags Korn og ligeledes det tiende Hoved ifølge den Reces, som kongelig Majestæt og Danmarks Riges Raad med den menige Adel er enedes om og har beseglet.¹⁴⁴⁾ Og deraf skal Præsten have en Trediedel, som det fremgaar af samme beseglede Reces. Nævnte Korn skal føres til dem i Kærven, men i de Landsdele, hvor de ikke har saa meget Korn, som de har i Jylland, Sjælland, Fyen, Skaane og Smaalandene,¹⁴⁵⁾ der skal de give Smør, Brød, Fisk og andet, som de plejer at tiende og give efter gammel Sædvane.

Ligeledes skal hver Sognepræst beholde sin Præstegaard med alle Rettigheder og rette Tilliggende, som har været den tillagt fra Arilds Tid. Og hvad der med Urette og uden Dom og Ret er kommet bort, det skal komme tilbage med Rette.

Ligeledes skal Præsterne have deres Offer paa de 3 Christi store Højtider, først i Messen, saa snart Epistlen er læst.

Der skal ogsaa beskikkes 2 Kirkeværger i hvert Sogn til at raade for Kirkerenten. Samme Mænd skal med Provsten *for-svare* Sognepræsterne og svare til deres Sager, og dersom de ikke kan gøre det til Gavns paa Tinge, da skal de føres for Øvrigheden og ordne det saaledes, at Præsterne kan faa deres Rettigheder ind i *rette Tid*.

Og dersom der noget Sted med Urette er frtaget noget, enten Bondegaarde, Ager, Eng, Skov, Fiskevand el. lign., skal de sørge for, at det kommer tilbage med Rette. Thi Evangeliet fratager ingen det, som tilkommer ham, men hjælper enhver

at beskytte alt det, som hører ham til. Saa meget mindre skal man derfor tage fra Evangeliet, hvad godt der er tillagt det.

Prædikanter og Sognepræster skal ikke drive Købmandskab undtagen med det, som de avler hjemme hos sig selv; meget mindre skal de holde Skænkestue. Og *de skal altid gaa i ret, sømmelig Præstedragt*, som det sømmer sig en Guds Ords Tjener. Det samme vil vi ogsaa have sagt om Superintendenterne og Prædikanterne i Købstæderne, samt om alle, som gør Tjeneste baade i Kirkerne og i Skolerne.

Ydermere skal ingen tiltage sig noget Landsogn medmindre han bliver lovlig kaldet dertil. Ej heller skal taaes Kapellaner, som lader sig leje til Sognene; thi saadanne kan næppe gøre Tjeneste med en god Samvittighed, endsige blive bestandige i Fristelse. For ligesom de, der saaledes lader sig indvælge i Sognene, ikke jager saa saare efter det, hvortil de er beskikkede, nemlig Folks Bedste med Raad og Lærdom, saaledes indsætter de ogsaa sædvanligvis de mest uegnede til Menighedens Betjening og undertrykker saaledes under Gudfrygtigheds Skin al Guds frygt. Ja, ofte indsætter de arme Sognefolk Ulve som Hyrder, og hvad grellere er, Folk, som ikke selv er indviede eller beskikkede til nogen Tjeneste eller Embede i Kirken, men *som slet og ret kun er Lægmænd* og saaledes i enhver Henseende uskikkede til noget saadant Embede, selvom vi dog ikke nu just vil kalde dem Kirkerøvere eller hin *Simon Troldkarls* Staldbrodre, som med Gunst og Gave indfører sig for Vindings Skyld.¹⁴⁶⁾

Her vil vi nu, at de Sogne, som fra Arilds Tid har tilhørt et Kannikedømme, skal blive ved dermed. Ligeledes maa de Kanniker, som har Sogne i Forlening, beholde dem, saa fremt Tjeneren gør sit Embede Fyldest. Dog skal ogsaa han, saa vel som andre Sognepræster være Superintendenten undergiven. Men naar hine Kanniker er døde, som nu har nævnte Kirker i Forlening, da skal de være fri som andre Kirker.

Dersom Riddere og Adelsmænd har Kaldsret til nogen Kirke, da maa de, naar Sognepræsten dør, selv forlene Kirken til hvem de vil, dog paa det Vilkaar, at den Person, som de kalder, skal sendes til Superintendenten og overhøres af ham.

Og dersom Superintendenten finder, at han er uduelig til at forestaa samme Menighed, da skal han ingenlunde beskikkes, men den, som har Kaldsretten, skal beskikke en anden, der af Superintendenten findes egnet.

Da nu *Adelen* har krævet at være fri for den Tiende, de dog er Sognepræsten som deres Hyrde og Sjælesørger pligtig, og ikke kan nødes til at betale samme Tiende, saa beder vi dem betænke, at de er kristne Mennesker og af egen fri Vilje bør give Christi Tjenere, d. e. hans Præster, hvad der synes dem selv for godt, for at ikke den Fordømmelse skal overgaa dem, som Christus taler om: »*Den, som forsmaar eder, forsmaar mig, og den, som forsmaar mig, forsmaar ham, som har udsendt mig.*«¹⁴⁷⁾ Derfor skal det ogsaa gaa Sodomiterne lettere paa Dommedag end saadanne Foragtere.¹⁴⁸⁾

Landsogne, som ligger i Nærheden af Købstæder, skal tage Sognedegne fra Skolerne dér og lade dem faa den sædvanlige Rente som Hjælp til Studier. Dog skal de Sognedegne, som nu bor i samme Sogne, beholde dem paa Livstid.

Sognedegnene skal undervise det unge Bondefolk i Børnelærdommen, d. e. Katekismus, en Gang om Ugen paa det Sted og til den Tid, som Sognepræsten anordner. Alle Landsbydegne skal ligeledes herefter undervise i Børnelærdom, og dersom de ikke er skikkede dertil, da maa de ikke være Sognedegne.

Til Underhold af de Præster, som prædiker i Købstæderne, skal man lade følge det Gods, som hidindtil er tillagt Sognene og hører dertil som en gammel Rettighed. Men dersom Sognepræsterne ikke kan underholdes tilstrækkeligt hermed, da vil vi tillægge saa meget andet Kirkegods, at det kan blive nok, naar vi derom faar Besked af Superintendenten og Lensmanden og faar at vide, hvordan Forholdene er.

Til hver Sognekirke i Købstæderne skal vælges 2 Kirkeværger eller Diakoner, som skal have et Register over al Kirkens Rente. Hvert Fjerdingaar, eller naar det ellers bedst lader sig gøre, skal de optage samme Rente og fordele den mellem Præsterne, og hvert Aar skal de aflægge Regnskab for alle Poster i Byraadets Nærværelse.

Naar Landsbypræster dør, da skal deres Enker og Børn have deres Underhold i Sognene et helt Aar¹⁴⁹⁾ efter Mandens Død, indtil de kan flytte et andet passende Sted hen. Og én Gang efter Mandens Død skal de have *enten* Vintersæden *eller* Sommersæden og modtage *Halvdelen* af Tienden, saa at dersom Sognepræsten dør, efter at Rugen er saaet, som efter Sct. Mortens Dag, da maa Enken tillige med hele Rughøsten ogsaa faa det halve af Bygsæden, samt den halve Tiende mod at have (den ny) Sognepræst paa Kost indtil det følgende Aar, da *han* faar Renten.

Men dør Præsten efter Byggens Saaning, som mellem Woldermisse og Sct. Bartholomæus' Dag,¹⁵⁰⁾ da maa Enken høste det, som er saaet, tage det halve af Tienden og siden det halve af Rugsæden. Men dør Præsten mellem Sct. Bartholomæus' Dag og Sct. Mortens Dag, saa maa hun beholde *hele* det Aars Tiende og have alene Rugsæden og saa holde (den ny) Sognepræst paa Kost, indtil *han* oppebærer Renten.

Men naar Aaret er omme, da skal hun fraflytte Præstegaarden, om Sognepræsten vil handle strengt. Dersom det ogsaa synes Efterkommeren svært, da maa han betænke, at han faar alt det, som han her maa give Afkald paa, igen for *sin* Enkes Vedkommende. (!)

Naar nogen Guds Ords Tjener dør i en af Købstæderne, da skal Menigheden drage Omsorg for hans Enke. Og dette befaler vi, at hun snarest muligt skal hjælpes efter sine Forhold, hvilket vi befaler vore Borgmestre og Raad i samme Byer. Thi vi vil, at samme Præsteenker snarest skal have en *Fribolig*, og, dersom det gøres behov, tildeles Hjælp af de fattiges Kiste. Eller ogsaa maa de én Gang faa Halvdelen af den aarlige Rente, som havde tilfaldet den døde. Her skal Superintendenten og Lensmanden, naar de foretager deres Embedsrejser, føre Tilsyn med, at dette sker.

Til de fattiges Hjælp skal al den Rente anvendes, som de hidtil plejer at faa, samt hvad der ellers af Velvilje kommer ind som Gaver, baade det, der indsamles paa Helligdage, eller skænkes paa anden Vis.

I dette Øjemed skal der ogsaa beskikkes Diakoner, 2 eller

flere (efter som Øvrigheden synes), der er forstandige og gudfrygtige. De skal modtage samme Midler og gaa omkring paa Helligdagene og samle ind, og derpaa troligt og rundeligt uddele det til de fattige, efter enhvers Behov. Og hvert Aar skal de i Raadets og Præsternes Nærværelse aflægge Regnskab for alt det, de har modtaget og givet ud.

Sognepræsterne skal alle enten leve kysk i Renlivethed (hvem det er givet) eller ogsaa gifte sig. Dersom de gør herimod, skal man formane dem én eller to Gange. Vil de saa alligevel ikke raade Bod derpaa, da skal de afskediges fra deres Embede, og andre beskikkes i deres Sted.

b. Om Hospitaler.

Først af alt vil vi, at der igen skal henlægges til fattige Folks frie Brug Landsbyer, Møller, Fiskevand, Skove, Ager og Eng, samt hvad andet, der kan findes at have været henlagt fra fordums Tid til saadanne fattige Menneskers Ophold, men som er kommet bort med Urette. Og dersom der nogle Steder ikke findes at være tilstrækkeligt, da vil vi føje til, hvad der fattes, eftersom vi ved, hvad Christus har sagt: »Hvad I har gjort imod en af de mindste i mit Navn, det har I gjort imod mig.«¹⁵¹⁾

Men til Bestyrelse af de fattiges Gøds skal der indsættes Diakoner, som med Troskab skal hæve Renten og gøre Regnskab saavel for Indtægten som for Udgiften i Overværelse af Raadet og Præsterne.

Hospitalets Forstander skal føre et fromt og gudfrygtigt Levned; han skal have Dreng og Piger under sig, eftersom de fattige er mange til, saa at enhver kan faa den Betjening, han behøver.

Samme Forstander skal med Hustru og Børn og Tjenestefolk underholdes af den offentlige Kasse, dog saaledes, at der i første Række drages Omsorg for de syge, saa at denne Udgift ikke anvendes til nogen Ødselhed. Forstanderen maa ogsaa have en Vogn og sende den ud for at tigge i hele Lenet, for at de fattige ogsaa kan nyde godt af Almisser. Og hvor

Vognen kommer frem, skal Landsbypræsterne gøre sig Flid med at formane Folk til Kærlighedsgerninger.

Paa Sognepræsternes og i Byerne Raadenes Forslag skal Diakonerne indlægge de fattige, som er virkelig trængende eller vanføre, og ikke mere indlægge, hvem de selv lyster, men kun saadanne, som mest trænger dertil.

Dem skal Sognepræsten ogsaa besøge en eller to Gange om Ugen; og dersom han finder, at der paa en eller anden Maade forsømmes noget i den Pleje, de fattige skal have, da skal han gøre Forstanderen opmærksom derpaa, og hvis han ikke vil høre, skal han bringe Sagen for Diakonerne.

Og i det mindste én Gang om Ugen skal han trøste samme syges Samvittigheder. — Store Hospitaler, som ligger temmelig langt fra Købstæderne, skal selv have og føde deres Præster, for at de fattige ikke maa komme til at lide nogen Skade, dersom det var nødvendigt at give dem Sacramentet eller at trøste nogen, der skulde dø om Natten.

Der skal ogsaa lægges Vind paa, at Kamre, Senge, Fade, Skaale og hvad andet, der bruges, holdes adskilt fra hverandre efter de syges forskellige Sygdomme, især hvor der er Fare for, at Sygdommen kan smitte, saa at Sygdommen ikke ved indbyrdes Samkvem maa brede sig til mange.

De Sygdomme, som kan helbredes (Kønssygdomme etc.), skal Lægerne gøre deres bedste med og lægge flittigt Vind paa at læge dem og tage Løn for deres Arbejde, for at de fattige ikke alene maa opholdes, men ogsaa hjælpes til at faa deres Førlighed, saa meget som det er muligt.

V. STYKKE.

OM SUPERINTENDERNE OG DERES MEDHJÆLPERE, PROVSTERNE.

Af Superintendenter, som skal holde denne Reformation af Kirken ved Magt, skal der være én i hvert Stift, og til Medhjælpere skal de have en Provst i hvert Herred.

Dersom Provsterne ikke har Indtægt nok af de Sogne, som

de har, vil vi rundelig tillægge dem noget mere, for at de, som har Umage af andre, ikke selv skal lide Armod. Men naar Provsterne af Nødvendighed besøger en Kirke, skal samme give dem 1 Mark og give dem frit Herberge. Dog skal han ikke medføre mere end én Vogn.

a. Om Superintendentens Føde og Løn.

En Superintendent maa foruden Hustru og Børn have 2 Tjenestepiger til sin Husholdning. Ej heller kan han undvære følgende Tjenere: Han skal jo have en Skriver, en Karl at sende i sit Ærinde, en Køresvend, som kan røgte 4 Heste, og en Dreng, som han stedse kan have hos sig. Her kan det ogsaa gaa des bedre til, om samme Dreng holdes til Bogen og disse nævnte Tjenere lærer noget godt i den hl. Skrift, for at der senere kan blive gode Sognepræster og Skolemestre af dem. Men eftersom Superintendenterne, som skal være de rette Biskopper og Ærkebiskopper i Kirken *nu ikke kaldes til nogen Ørkesløshed* (som hine plejede at hengive sig til), *men til stort Arbejde*, maa vi af Guds Naade vel faa at mærke, at de paa Latin studerer og lærer andre den hl. Skrift, prædiker Guds Ord for Folket, ikke alene hjemme i Byen, hvor de bor, men overalt i Stiftet, hvor som helst de kommer. De skal holde vore Undersaatter til at være fredelige og lydige med den Formaning, som de i deres Prædikener skal gøre om Herskab og om den Lydighed, man har Pligt til at vise samme. De skal lægge Vind paa, at Præsterne alle retsindigt og endrægtigt lærer Christi hellige Evangelium, og hvad dertil hører, og at Sognepræsterne med deres Husstand fører et høvisk Levned, som Paulus siger det til Timotheus og Titus, saaledes som det jo sømmer sig til Gavn for Christi Menigheder.

Førend de beskikkes til saadan Tjeneste, skal de flittigt overhøre dem. Og naar de er overhørte og af Lensmanden stadfæstede paa Kongens Vegne, skal de beskikke dem til Embedet og med en Skrivelse sende dem til de paagældende Menigheder i Herrens Navn.

Men de, som gør herimod og ikke tager Vare paa deres Embede, skal de give en Advarsel og straffe dem, saa at de bedrer sig; ellers maa de tage Lensmanden og Provsten til sig tillige med nogle andre Sognepræster og afsætte dem fra Embedet.

De skal ogsaa afgive Erklæring i alle de Sager, som angaar Samvittighederne, og i hvilke man spørger om Raad af Guds Ord. Naar enten vi eller nogle af vore skriver til dem, eller naar noget saadant bliver dem forelagt fra selve Stiftet, saa skal de paa det allerflittigste, de kan, af Skriften afgive Svar derpaa, efter den Naade, som er dem given; eventuelt raadføre sig med nogle af de øvrige Superintendenter eller nogle af de forstandigste Præster, for at de kan give et fast og paalideligt Svar.

Men Ægteskabssager maa de henvise til os selv eller vor Lensmand og (dersom det er i Købstæderne) til Borgmestre og Raad, saafremt der er saadan Trætte imellem to eller flere, at der maa afsiges en klar Dom, eller om der er nogen skammelig Last aldeles vitterlig, eller man frygter for Forargelse iblandt Almuen. Ellers maa de befri Samvittighederne ved Hjælp af Guds Ord i disse saavel som i andre Sager og give gode, faste Raad.

De skal ikke give sig af med at dømme i nogen verdslig Sag, medmindre de kaldes dertil af os eller bliver anmodet derom af vort Raad eller vor Lensmand i Ting, som ikke er imod deres Ed og Embede.

De skal ogsaa besøge Børneskolerne, naar de rejser omkring til Købstæderne, og sammen med vor Lensmand paase, at alting gaar rigtigt til. De skal heller ikke forsømme at spørge om, hvorledes de fattige forsørges.

Det er et Under, om en Mand er nok til at overkomme dette, saa han tør ingenlunde bekymre sig med andre Ærinde. Ja, »hvem er dygtig dertil?« som Paulus siger.¹⁵²⁾

Efter som de da kaldes til saadant vanskeligt Arbejde og til at drage Omsorg for Kirken, og vi ikke vil, at de skal kræve noget, være sig lidt eller meget, for deres Tjeneste, men betjene hvert Menneske vederlagsfrit med det der kræ-

ves af dem, undtagen det, de tillige med deres Folk og 4 Heste fortærer hos Landsbypræsterne og i Købstæderne hos Kirkeværgerne, naar de én Gang aarlig er paa Visitats, samt ellers naar deres Nærværelse for nogen nødvendig Sags Skyld kræves af nogen Menighed, eller naar det iøvrigt er paakrævet, at de rejser derhen, — da lover vi, som vi overfor Gud bekender det at være vor Pligt, at vi vil beskærme dem med vore Lensmænd. Og ligesom vi vel ved, hvad Christus siger (Matth. 10, 10 ff): »En Arbejder er sin Løn værd etc. Men dersom man ikke modtager eder, saa gaa ud af Byen og ryst Støvet af eders Fødder paa dem«; samt hvad Paulus siger, at saadanne Præster er dobbelt Ære værd, og mest de som arbejder i Ordets Tjeneste,¹⁵³) da vil vi tillægge hver Superintendent et ærligt Ophold og Løn for sig og saa mange Tjenestefolk, som i det foregaaende omtalt og fastsætte, hvor de hvert Aar kan modtage det. Og det samme vil vi under vort Segl tilskrive enhver af dem.

Og dersom vi senere i Sandhed erfarer, at de ikke har tilstrækkeligt deri, da vil vi tilskyde, hvad der maatte mangle, for at Gud kan være med os og vore Undersaatte i vore Riger og Lande, naar vi lægger Vind paa at fremme det, som hører til Gudsdyrkelsen og den almindelige Fred. Gud unde os flittigt at gøre det for sin Søns, Jesu Christi, vor Herres Skyld. Amen.

Det fastsætter og giver vi hvert Aar hver Superintendent: 2 lester¹⁵⁴) Rug, 4 lester Malt, 2 lester Havre, 50 Læs Hø, 20 Læs Halm, 40 Lam og 100 Gylden i Guld.

Men eftersom alting er dyrere i *København* end andetsteds i Riget, og man ogsaa der for Universitetets Skyld vil have Brug for mere til Tæring, da tillægger vi den Superintendent, som skal bo der, saa meget til hans Løn, at han skal have *det tredje Professorat i Theologien*,¹⁵⁵) som har mindre Indtægter end de andre; og saa skal han flittigt holde Forelæsninger over den hellige Skrift paa Universitetet, naar han er hjemme og ikke er nødt til at rejse ud paa Visitats.

Da det ogsaa paahviler kristne Mennesker at have Omsorg for de fattige, da holder vi det for tilbørligt (naar Tiden er

inde) at være omhyggelige for Superintendenternes samt øvrige Kirkens Tjeneres efterlevende Enker og faderløse Børn.

b. Noget mere om Superintendenter, Provster og Fattigfolks Kiste.

Superintendenten skal selv have Tilsyn med alle Skoler og vide, hvorledes der læres baade i Religion og i de andre boglige Kunster; og han skal hertil ansætte Skolemestre, som han selv tillige med Provsten og de bedste i Raadet har overhørt.

Men Skolemesteren skal selv skaffe sig Hørere, som under ham skal tjene i Skolen, og han skal antage dem, som Sognepræsten godkender.

Superintendenten skal engang med det første med Fuldmagt fra os og sammen med vor Lensmand besøge alle Sognekirkerne og faa god Besked om alle Sognene, lade opskrive alt det Gods, som er tilliggende, med alle de Præbender, det omfatter og optegne alt i 2 tydelige Fortegnelser. Den ene skal han beholde hos sig selv, den anden skal han overgive vor Lensmand, og den skal være til vor Raadighed, saa at det altid deraf kan erfares, om Kirkens Tjenere har nok til deres Ophold, og holdes Kontrol med, at ingen herefter røver noget fra Kirken, om han end har Lyst dertil.

Frem for alt skal Superintendenten i denne første Visitats nøje læse og fuldt vel vide, hvad der er bestemt ved denne vor Ordinants og sammen med vor Lensmand se til, at der kommer gode Sognepræster i hvert Sogn og sammen med Præsterne og Raadet ordne Skolerne i Købstæderne og forsyne dem vel med gode Skolemestre. Og herom skal vor Lensmand give vore Undersaatte sammesteds Befaling.

Men eftersom mange Sognepræster og Sognedegne beklager sig over ikke at have de nødvendige Indtægter til sig og deres Folk, da skal vor Superintendent tilkalde en god, gudfrygtig og lærd Mand, og vor Lensmand i vedkommende Stift skal tilkalde en god, gudfrygtig Riddersmand og de 4 skal hurtigst muligt, og siden saa tit behov gøres, drage omkring

og visitere alle Sognekirkerne. Og den Præst, som ikke har tilstrækkelig Indtægt, skal, om det kan lade sig gøre, have tillagt endnu et Sogn. Eller vi vil paa anden Vis finde paa Raad og forhandle med Sognepræsten og Sognemændene, saa at Sognepræsten saa vel som Sognedegnen kan faa en god og tilbørlig Indtægt, hvorefter de kan have deres Føde og Ophold.

Frem for alt vil vi, at Superintendenten tillige med vor Lensmand flittigt skal tilskrive os, hvad hver Sognepræst, hver Prædikant, hver anden Kirkens Tjener, hver Skolemester og Hører har Brug for til sin Føde, at vi kan stadfæste dem »en evig Ophold«. Og dersom Kirkerne ikke formaar saa meget, da vil vi tilskyde, hvad der mangler. Ellers, ser vi nok, kan Gudstjenesten ikke blive ved og opretholdes iblandt os. *Vi haaber, at Gud i sin Miskundhed maa styrke os dertil. Amen.*

For Skolemestrene og Hørerne skal vor Lensmand sammen med Superintendenten af Kirkens Præbender i hver Købstad fastsætte nogle Renter, som har en fornøden Størrelse, hvilke Skolens Mænd maa oppebære, naar de er døde, som nu besidder dem. Saaledes skal der fastsættes en fast og evig Præbende for Skolemesterens Person, som han skal have og beholde saa længe, han er ved Skolen.

Her vil vi nu minde Superintendenterne om, at de betænker, hvad Apostlene formanede Sct. Paulus og Sct. Barnabas (som Paulus selv skriver Galaterbr. cp. 2, 10): Det alene befalede de os, »at vi skulde komme de fattige i Hu, hvad jeg ogsaa just har bestræbt mig for at gøre«. De skal hver i sit Stift sammen med vor Lensmand, Provsten, Præsterne og Byraadene i hver Købstad oprette en menig Kiste for de fattige, i hvilken Kiste man kan samle, hvad kristne Menesker giver af Almisser, testamentariske Gaver og andet, som skænkes i Guds Navn; ligeledes ogsaa Kalentepenge, Broderskabspenge og andre Gildespenge, Sjølegaver m. m. Fremdeles skal samme Kiste ogsaa bestyre det Jordegods, som maatte skænkes til dette Formaal, naar de er døde, som nu lever deraf.

Vi vil endvidere, at der til fattiges Understøttelse af Superintendenten og Lensmanden og andre, som sidder der paa vore Vegne, tillige med Byraadet i Købstæderne til Fattigkisten skal henlægges alle de Vicariedømmer, der ikke har vitterlige Arvinger, naar de er afgaaet ved Døden, som nu besidder dem ifølge de af os udstedte, beseglede Breve. Undertagne er dog saadanne, som vi maatte tildele Københavns Universitet eller tillægge Kirker og Børneskoler, uden naturligvis paa nogen Maade af den Grund at skade dem som for Alvor er fattige.

Her skal nu ogsaa Præsterne formane Folket til at give Gud og vor Herre Jesus Christus i de fattige, det de tilforn af en god, men dog vildfarende Mening, plejede at give til Messer, Munke, Aflad, Sjælemesser, ja, Gudsbespottelse, hvilket Præsterne kan gøre foruden enhver Mistanke om Gerrighed, da de ikke har en slig Omhu for sig selv, men for de fattige, hvilket alle Kristne er Gud skyldige.

Desuden skal Superintendenten med vor Lensmand, Provsten, Præsterne og Byraadet i Købstæderne beskikke nogle flittige Dannemænd, som elsker Guds Ord, eftersom skrevet staar i Apostl. Gern. cp. 6, 3 og 1. Timoth. cp. 3, 4 ff., som skal være Forstandere for Fattigkisten og Diakoner for Fattigfolk, og som ikke er forsømmelige i deres Bestilling. De maa vide naar, hvad og hvem, de skal give, og de maa stundom, naar det gøres behov, raadspørge Præsterne.

Disse samme Fattigfolks Tjenere skal hvert Aar skifte, dog ikke alle, men saaledes, at 1 eller 2 fortsætter, som nu har indhøstet Erfaringer med Hensyn til at forestaa Fattigforsørgelsen. Regnskab skal de derimod aflægge hvert Aar paa en fastsat Tid, og det skal de gøre for Provsten, Præsterne og Raadet. Hermed kan de nu gøre Gud en velbehagelig Gerning.

Provsterne skal ogsaa have Kendskab til Landsloven, og én Gang aarlig skal de besøge alle Sognene, og Raadet skal, naar de kommer til en Købstad, være tilstede. Og naar Kirkeregnskabet er aflagt, skal de først forhøre sig om, hvorvidt Sognepræsterne retteligt prædiker Evangeliet, udlægger Børnelær-

dommen, uddeler Sacramenterne, og om de i alle Maader forestaar deres Embede, som det sig bør og pryder det med et godt Levned; ligeledes, om de er tilstrækkeligt forsørgede.

Og dernæst skal de give Agt paa Sognefolket og erfare, om de har gjort Fremskridt i den kristne Tro, som de bekender; hvorledes deres Forhold er til Papismen, som de har forladt; hvad Vilje de har til den evangeliske Lære, hvorledes de i deres Levned skikker sig derefter.

De skal ogsaa syne Kirkerne og Kirkegaardene og udspørge, om Sognepræsterne faar deres vanlige Løn, som tilkommer dem.

Og dersom de finder noget at kritisere hos Sognepræsterne, da skal de flittigt minde dem om deres Pligter. De, som da ikke vil forbedre sig, skal indføres for Superintendenten; og dem, han ikke kan faa irettesat, maa man lade komme for Øvrigheden eller Lensmanden sammesteds.

Ligeledes hvor Sognefolkene ikke holder Ordinantsen og ikke giver Sognepræsten, hvad der tilkommer ham. Dersom de nu bliver paamindede af Provsten, og ikke selv vil rette sig og gøre det, som med Billighed forlanges, da skal man lade det indkomme for Øvrigheden eller Lensmanden sammesteds.

Sognepræsterne skal overfor Provsten tilkendegive deres Mangler, og saa skal Provsten bringe Sagen for Superintendenten, at han kan bringe alting i Lave, for at Guds Ord ikke maa komme i ondt Rygte som Følge af Præsternes indbyrdes Kiv og Trætte.

Ligeledes skal ogsaa den, som vil tiltale en Præst eller en Degn i en gejstlig Sag, tiltale ham for Herredsprovsten eller Superintendenten i Overværelse af vor Lensmand for vedkommende Stift. Kan de ikke forliges paa denne Maade, da maa de indstævne dem for os selv. Drejer det sig om verdslige Sager, f. Eks. om Jord, Ager, Eng eller Gæld, da skal han stævne ham for Herredsting og Landsting; og dersom Præsten er forsømmelig og ikke giver Besked til den, som paa vore Vegne har Befaling over Stiftet, naar han er stævnet eller tiltalt for Herredstinget eller Landstinget og som Følge

af sin Forsømmelse mister Jord eller Ejendom, da skal Præsten og Degnen staa os til Regnskab derfor.

Hvor der mangler Sognepræster, skal Provsterne straks begive sig hen og formane baade Herskabet og Almuen til at bede Gud om at faa en god Sognepræst. Siden skal han paaminde Kirkeværgerne — hvem Sagen især paahviler — om, at de hos Biskoppen og Raadet lægger sig efter at faa en saadan.

Superintendenterne skal hjemme, hvor de bor, udlægge den hl. Skrift og stundom prædike. Men blot én Gang aarlig skal de, hver i sit Stift, sammen med vor Lensmand besøge Kirkerne, naar Tiden er belejlig, medmindre der indtræffer nogen særlig Nødvendighed, der kræver, at de oftere begiver sig afsted. Og da skal man overhøre *dem*, hvis Religionskundskab, man ikke har Tillid til, og styrke de retskafne og af Guds Ord rette, hvad der kan være blandt Folk af vrang Lære. Ogsaa skal Superintendenten tillige med vor Lensmand forhøre sig om, hvorledes det forholder sig med Præsterne og Skolerne, samt hvordan det gaar med Hospitalerne og Fattigfolks Kiste og drage Omsorg for, at intet mangler her.

Dersom Superintendenten befindes ikke at forestaa sit Embede saa nidkært, som han bør, men enten lader sig bestikke af Sognepræsterne med Gaver eller begaar nogen anden Forseelse, eller endog — hvad Gud forbyde — falder i nogen aabenbar syndig Last eller Kætteri, da skal man indstævne ham for Kongen, og saa skal han udtale sig i 2 eller 3 andre Superintendents Nærværelse efter Sct. Paulus' Ord i 1. Timoth. cp. 5, 19: »Tag ikke imod noget Klagemaal imod en Ældste, uden efter 2 eller 3 Vidner«. — Selv vil vi nøje se til, at ingen Dannemand skal blive beskæmmet eller ske nogen Uret, selvom han ogsaa maatte blive anklaget uden Grund. Men dersom han ikke raader Bod paa den Mangel eller Last, som han kan aflægge, skal han afsættes fra sit Embede. Thi Superintendenterne skal, som gode Biskopper plejer det, være ulastelige, ikke blot naar de vælges, men ogsaa siden efter skal de se nøje til, at de ikke lader sig besætte af nogen uværdig Sviren, Gerrighed eller Hovmod. De, som

befatter sig dermed og aabenbart ligger under herfor og ikke forbedrer sig, naar de én eller to Gange advares, skal kongelig Majestæt, efter at de er blevet afsatte, retslig forfølge, ligesom ogsaa andre, der bærer sig ad paa denne Vis, saavel som ogsaa Øvrigheden skal have sin Rettighed mod andre af Kirkens og Skolens Tjenere, naar de som Følge af en eller anden stor Last er blevet afsatte fra deres Embeder eller gør sig skyldige i nogen halsløs Gerning — hvilket dog Gud bevare alle sine Tjenere for.

Naar der i et Stift er Ledighed i Bispeembedet, skal Sognepræsterne fra *Stiftets Købstæder* komme sammen, dog saaledes, at Menighederne alligevel betjenes med Prædiken og Sacramenter. Paa den *tyvende Dag* efter hans Død skal de samles i den By, hvor Superintendentens Bolig er, og saa skal de endrægtigt give 4 Sognepræster Fuldmagt og Myndighed til at *udvælge en, som er bekendt for at være egnet og værdig baade i Lærdom og Levned*. Derpaa skal samme 4 Præster ledsage ham til den nærmest boende Superintendent, for at han kan blive overhørt. Kan det ikke ske straks, saa maa de gøre det saa hurtigt som muligt. Dersom han da skønner, at han er egnet til Embedet, da skal han siden sende ham til kongelig Majestæt, for at han kan blive stadfæstet. Dersom da Kongen antager ham, skal han ved sine Befalingsmænd og Lensmand der i Stiftet overdrage ham Myndigheden i det paagældende Stift og befale alle Sognepræsterne at anse ham for og adlyde ham som Superintendent i de Forhold, hvor han har Krav derpaa. Og saa skal Superintendenten sværge Kongen Troskab og love at være flittig i sit Embede og aandelige Regimente, som han har paa Kirkens Vegne, efter den Naade, Gud giver ham. Paa det Vilkaar skal han ogsaa have under sig alle Provster, Sognepræster og Prædikanter; og de skal lyde Superintendenten, medmindre de — hvad Gud forbyde — faar nogen Anke mod ham, hvorfor de vil anklage ham for Kongen, eller han fører vrang Lære eller udviser Forsømmelighed i sit Embede, og hans Forseelse er saa stor, at han enten ikke vil eller kan raade Bod derpaa. I saa Tilfælde skal hverken Præsterne eller de øvrige Superintendenter

forholde sig tavse, om de ved noget saadant. Og Lensmændene sammesteds skal give os det tilkende, dersom de ude i Stifterne hører slige Rygter om Superintendenterne. Men at enten vore Lensmænd eller andre skal stævne dem for os eller andre, naar de ikke aabenbart har faaet daarligt Ry paa sig, tilsteder vi ikke; snarere befaler vi, at de skal forsvare og beskærme dem, om det gøres fornødent.

Naar saaledes en Superintendent er antaget til Stiftet, da skal han offentlig indvies i den Købstad, hvor han bor, paa en Søndag eller Højtidsdag førend Prædiken holdes, foran Altret ved Provsterne og 5 eller 6 af de nærmest boende Præster.

Men den Superintendent, som bor nærmest, skal foretage Indvielsen af ham, saaledes som senere skal omtales.¹⁵⁶⁾

c. Om Kongens Befalingsmænd.

Vore Lensmænd og Raadet i Købstæderne giver vi Befaling om at holde denne vor Ordinants ved Magt og være Kirkens og Skolens Tjenere til Hjælp, naar de af Superintendenten eller af Provsten faar Besked om, at der ikke gives dem det, de skal have, eller de overfalder af noget ondt Menneske. Ja, hvorfor skulde ikke vore Lensmænd og Raad bevise Guds Tjenere den samme Velvilje, som de har Pligt til at vise selv den ringeste Bonde, medmindre de vil fortørne baade Gud og os.

VI. STYKKE.

OM SÆRLIGE BØGER, SOM LANDSBYPRÆSTERNE SKAL HAVE, OG SOM DE IKKE UDEN SKADE KAN UNDVÆRE.

Efterdi der i denne Tid udgaar mange Skarns Bøger, af hvilke ikke blot de uerfarne og ukyndige, men ogsaa de forstandige ofte forgiftes, saa maa alle gode Sognepræster alene bruge de Bøger, som vise og lærde Mænd har godkendt, for at de ikke under Sandhedens Skin ogsaa skal inddrikke Vild-

farelse, til stort Fordærv for de Mennesker, som skal fæste Lid til dem (5: Præsterne).

1. De skal først af alle eje den hellige *Bibel*, som er en Kilde til al retsindig Guds frygt.

2. Dernæst Dr. Martin Luthers *Postille*, i hvilken han udlægger Søndagsevangeliene og tilkendegiver, hvorledes Evangeliet skal forklares.

3. For det tredje Philip Melanchtons *Apologi*, i hvilken hele Kristendommens vise Lære indeholdes og bevises, og hvor der med kristelige Grunde gøres rede for, af hvad Aarsag man skal tro og lære saadan.

4. For det fjerde Philip Melanchtons *Loci communes*, i hvilket de vigtigste Artikler og Steder i Skriften paa det simpleste og korteste udlægges.¹⁵⁷⁾

5. En eller anden god Bog, hvoraf de kan forklare Børnelærdommen, tillige med Dr. Martin Luthers *Lille Katekismus*, for at de kan vide, hvorledes de rettelig skal oplære Ungdommen i den sande Guds frygts første Grundbegreber.

6. For det sjette *De sachsiske Visitationsartikler*, samt et Exemplar af denne vor *Ordinants*, at de kan vide, i hvilke Stykker de især bør være vel underviste og lærde.

Af nye Bøger skal der her i vore Riger ingen trykkes af Bogtrykkerne, hverken danske, latinske, tyske eller til Dansk oversatte; ej heller maa der indføres nogle, som er andetsteds trykte, især af den Slags, som indeholder noget vedrørende Troen eller Landets og Byernes Styre eller Økonomi, medmindre de først er blevet gennemset af Universitetet og faar et godt Vidnesbyrd af enhver Superintendent her i Danmarks Rige.

Ligeledes vil vi ikke have, at nogen her i vore Riger trykker eller lade trykke *Haandbøger*, *Missaler* eller andre Bøger omhandlende de *kirkelige Ceremonier* med ny Sang og Præfationer paa Dansk, men at synge til latinske Noder, saaledes som den oprørske Münzer¹⁵⁸⁾ gjorde; thi deres Brug er til ingen Nytte for os, men kræver Ansættelse af nye Chorpeblinge, som skal synge slig ubekvem Sang. Og ligeledes forbyder vi at lade trykke nye Bønner og Kollektter enten

til Messen eller ellers i Almindelighed, uden at det sker med Universitetets og Superintendentens Samtykke¹⁵⁹⁾; thi man faar ellers ingen Ende paa at gøre Bøger, Love, Statuter og Ordinants. Enhver kan i sit Sogn eller Kirke lade sig nøje med denne vor og Rigets Ordinants. Hver Sognepræst kan for sit eget Vedkommende lave kristelige Kollektter, ogsaa til Højtidsdage; men de skal være ganske korte. Det er ikke nødvendigt at bede paa samme Maade alle Steder med foreskrevne Ord, dersom man ellers ret paakalder Gud.

Epistlen og Evangeliet kan enhver læse paa Dansk af andre Bøger; Præfationen skal de kun synge ved bestemte Lejligheder, mest i Købstæderne, især paa Højtidsdage, og saa skal det være paa Latin.

Supplement 1. Om deres Boliger, som i Købstæderne skal betjene enten Kirkerne eller Skolerne.

Kirkeværgerne i Købstæderne skal sørge for passende og ordentlige Boliger til deres Prædikere og Sognepræster, samt andre Kirkens og Sognets Tjenere og vedligeholde dem af Kirkens Penge og reparere, hvad der mangler, ligesom der skal være et passende Studerekammer. Ligesaa skal de opretholde Skolen og Skoletjenernes Boliger. Hvor der i en Købstad er flere Sogne, skal alle Kirkeværgerne opretholde Skolen og Skoletjenernes Boliger, dog saaledes, at der bliver Forskel paa Kirkerne, saa at den Kirke, som har bedst Raad, tilskyder mest efter vor Lensmands, Superintendentens, Provstens og Raadets Opfordring.

Det vilde jo være en alt for stor Uretfærdighed, dersom Præsterne i Købstæderne selv maatte nødes til at bekoste Boliger opførte, eftersom de kan afsættes af Tjenesten. *Husene tilhører Kirken*, og der tilkommer ikke deres efterlevende Enker og faderløse Børn noget heraf, naar de dør.

For Superintendenterne og deres Folk vil vi selv lade bygge, hvad de har Brug for, medmindre Kanniker og Klostermænd bygger for dem, dersom de bor hos og underviser samme Kanniker og Klostermænd i den hl. Skrift.